БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделиеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч.
ДЕКАБРЬ
13
СУББОТА
№ 292 (8138).

Өртээ 2 көп.

БЕШ ЧЫЛДЫ — ХУУСАА БЕТИНДЕ

Лениниң юбилейинге алдар болдурган чарыш үезинде машина бүдүрер ишчилерниң, транспортчуларның, байлак казыкчыларының күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннериниң дугайында өөрүнчүг медээлер хүннүң-не кээп турар. Херсон депозунуң машинистери пландан ажыр ийи миллион беш чүс муң тонна чүъкту сөөрткен. Олар В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга алдар болдурган хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен. Ам ол бүдүрүлге чериниң коллективи 1970 чылдың апрель 22-де бүгү тепловозтарының камнап алган оттулар чүүлү-биле ажылдаары дээш демисежип турар.

Луганскиниң «Краснолучхөмүр-даш» трезиниң хөмүр-даш казыкчылары бир хонукта оттулар чүүл тывыжын беш чыл дургузунда үш муң тонна көвүдеткен. Оон көвүдээниниң ол хемчээ бир улуг шахтаның күчү-шыдалы-биле дең болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол үениң дургузунда 21,4 хуу улгаткан. «Новопавловская» шахтада А. Силкин, 17 дугаар БИС шахтада Р. Куриленко оларның бригадаларының болгаш оон-даа өскелериниң саналын ёзугаар аваадаазында ийи катап хөй—1000 тонна хөмүр-дашты бир хонук дургузунда бээр казылда черлерин организастаан. Ындыг казылда черлеринде мурнакчы дуржулга школалары ажылдап турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи продукция бүдүрериниң чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Комбинат онаалгадан ажыр сорттуг 2500 тоннадан ажыг даг-дүгүн болбаазырадып үндүрген. Алдыы Волгада эң улуг «Волгоградтың аар машина тудуу» трестиң тудугжулары чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

(СЭТА-ның корр.).

ЛЕНИНИАНА БОЛГАШ БИБЛИОТЕКА

Бүгү делегей ужур-дузалыг улуг байырлал — Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюу мыңаай эргин кырында келген. Улуг байырлалды күш-ажылга болгаш идейлиг амыдыралга чаа базымнар, чедиишкиннер-биле уткуур совет чаңчылды ёзугаар Тываның библиотека ажылдакчылары, бүгү ажылчы чон-биле бир дөмей, хөй талалыг улуг ажылдарны кылган болгаш ленинчи юбилейге чедир ам-даа хөйнү кылыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Ленинчи юбилейге уткуштур библиотека ажылдакчыларының алган социалистиг хүлээлгелеринде, ам-даа үргүлчүлеп турар библиотека көрүлдезинде кол черни лениниана дүрүм ёзугаар ээлеп турар. Партийжи пропаганданың болгаш агитацияның янзы-бүрү хевирлери болгаш чепсектери-биле чергелештир база олар-биле бир дөмниг ажылдап тургаш, бистиң библиотекаларывыс ленинчи идеяларны пропагандалаарынга, Ильичиниң ажылдарын болгаш оон дугайында номнарны чонга чедирeринге, баштыңчының чагыгларының совет амыдыралда боттанып турарын көргүзеринге аажок улуг аргаларлыг.

Бистиң библиотекаларывыстың эң хөй нуруузу ону билдилиг ажыглап, боттарында бар ном фондузун чонга чедирип, херектиг литератураларны тыптынып ап турар. Амгы байдал-биле алырга, библиотекаларда ленинианага хамаарышкан литератураларның сайгарлыычалы өске номнардан дүрген, чоннуң аңаа хереглели дыка калбарган. Бо бүгүге ном пропагандазын хөй библиотекаларның кескүзү-биле экижиткени, допчулалдарны, илеткелдерни, ыткыр номчулгаларны ленинчи темаларга калбаа-биле эрттирип турары дөгүм болган.

Ленинчи литератураларны пропагандалаар болгаш чонга тарадып нептередир талазы-биле Кызылдың, Улуг-Хемниң Шагаан-Арыгда район болгаш Торгалыг кедээ, Каа-Хемниң Сарыг-Септе, Бии-Хемниң Туранда район библиотекалары, Эрзинниң Бай-Дагда, Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксында библиотекалар тывынгыр болгаш чогаадыкчы ажылдап келген. Ол библиотекаларда ленинианага турасцаатткан ном делгелгелери, плакаттар, стендилер, сүмелер тус-тус адырлар аайы-биле шиник болгаш кескү кылдыр дериттинген. Ленинчи темага илеткелдер, номчулга конференциялары, ыткыр номчулгалар, тематиктиг кежээлер эртип турар.

Библиотекаларның хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазының үндезини В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга хынамчалыг белеткел болуп турар ужурунда, хөй-хөй библиотекаларның хандырып турар девискээриниң чонунга баштыңчының ажыл-чорудулгазының, амыдырал-чуртталгазының дугайында номнар хөйү-биле бердинип турар. Чижээ, Улуг-Хем районнуң Торгалыг кедээ библиотеказының номчукчулары кижи бүрүзү бирден хөй, а хөй нуруузу ийи номну номчаан. 1970 чылдың эгезинге чедир номчукчу бүрүзү ийи номну номчаан турарын чедип алыр дээш ажыл чорудуп турар. Таңдының Балгазында, Чөөн-Хемчиктиң Иймеде, Бии-Хемниң Өөкте дээш өске-даа библиотекаларның номчукчулары В. И. Ленинниң ажылдарын азы оон дугайында литератураларны номчаан болуп турар.

Номнуң дузазы-биле, ону пропагандалаарын болгаш чонга тарадып нептередирин экижидип тургаш, эң кижизиг кижиниң, шылгараңгай революсчу ажылдакчының, башкының болгаш баштыңчының чырыткылыг овур-хевирин, эгээртинмес энергиязын, кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези дээш оон өлүм чок демиселин, могаг чок угаан-бодал эртинезин мырыңай кижи бүрүзүнге чедирер улуг болгаш чаагай сорулга библиотекаларның мурнунга салдынган. Политиктиг бо чугула ажылдың алыс ханы утка-шынарын ам-даа чедир үнелевейн, ленинианаы мурнунда ажылы дег ала-чайгаарлаашкын-биле көрүп турар библиотека ажылдакчылары бар.

Ленинчи темага литератураларны чонга бээрин калбартып, массалыг хемчеглерни күштелдирерден туржук, боттарының хүн бүрүде чорудар ажылын орта башкарып шыдавас ажылдакчылар, чөптүг болгаш чеп чок чылдагааннардан удаа-дараа хааглыг турар библиотекалар бисте ам-даа бары харааданчыг. Ындыг библиотекаларда улуг юбилейге тодаргай хүлээлге чок, ленинчи литератураларны нептередириниң, аңаа хамаарышкан массалыг хемчеглерниң, оон туржук айда, кварталда чорудар ажылының планы безин чок болуп турар. Оларның кышка белеткели багай, дериг-херекселдери чедишпес, кааcталга-шимелдези кылдынмаан.

Бай-Тайга районнуң Бай-Талда, Улуг-Хемниң Чаа-Хөл кедээ Совединиң девискээринде, Барыын-Хемчиктиң Акта, Бии-Хемниң Аржаанда, Кызылдың Кара-Хаакта кедээ библиотекалар чогум-на ындыг байдалда турар. Тес-Хемниң район библиотеказы кедээ библиотекаларның ажылын методика талазы-биле удуртурдан туржук, бодунуң дөрт хүлээлгезин безин үр үеде багай күүседип турган. Район библиотекалары, райкүүскомнарның культура килдистери, чамдык кедээ Советтер болгаш чер-черде партия организациялары библиотека ажылдакчыларынга методиктиг, практиктиг болгаш ажыл-агый талазы-биле чогуур дуза чедирбейн турарының түңнели мындыг болуп турар деп дорт чугаалаар херек.

Библиотекаларның мурнунда лениниана талазы-биле кылыр ажылдар, ажыл-херекте чайлатса чогуур четпестер ам-даа хөй. Юбилейге уткуштур алган хүлээлгезин чугаа чокка күүседир дээш бистиң республиканың библиотека ажылдакчылары чаа күжениишкин-биле ажылдаар ужурлуг.

Библиотекалар ажылының кол ээзэ, мурнундаазы ышкаш, Ленинниң ажылдарын болгаш оон дугайында литератураларны өг-бүле бүрүзүнге чедирери, чонга эң хөйү-биле тарадыры болур. Ол сорулганы чедип алырынга ном пропагандазының бүгү хевирлерин, номну чонга чедирериниң бүгү аргаларын ажыглаар херек. Аңаа активтерниң киржилгезин калбартыр.

Ном берилгезин көвүдедири-биле чергелештир, массалыг хемчеглерниң янзы-бүрү хевирлерин ленинианага ажыглаар. Партия, профэвилел, комсомол организацияларының киржилгези-биле, клуб хевирниң албан черлери-биле кады тус-тус темаларга, чогаалдарга теоретиктиг конференцияларны, илеткелдерни, номчулга конференцияларын, ыткыр номчулгаларны болгаш беседаларны библиотекаларның организастаары — ленинчи идеяларны, оларның боттанылышкынын номнуң дузазы-биле пропагандалаарын экижидеринге улуг идигни бээр.

Мурнунда Монгуш Алдын-кыс

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи 1969 чылда чедиишкиниг доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Сүт бүдүрериниң чыл планын 107 хуу, күрүнеге садарын 110,2 хуу күүседип, күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Ферма бир инекке онаалтыр 1719 кг сүттү саггаш, эрткен чылдың ол үезинден саалданы 31 хуу көвүдеткен.

Саанчылар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку олурууңга Монгуш Алдын-кыс чорул, бир инектен 2300 кг сүттү саап алган.

А. КУМАЯК.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПАРТИЯ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

Дүүн, декабрь 12-де, Кызыл хоорайга республиканың партия активиниң хуралы болган. «Колхозчуларның III Бүгү-эвилел съездизиниң түңнелдери болгаш областың партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны аңаа чугаалашкан.

Илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш М. К. Мендуме кылган. Хурал чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

Эш М. К. МЕНДУМЕНИҢ илеткелинден

— Эрткен айның төнчүзүнде бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага колхозчуларның III Бүгү-эвилел съездизи болуп эрткен. Съезд бистиң чуртувустуң амыдыралында улуг политиктиг болуушкун болуп, колхозчу кодээниң үндезин айтырыгларын чугаалашкан. Съездиниң чаңгыс үн-биле хүлээп алганы, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бадылааны колхозтуң чаа Чижек Уставын ам парлалгада парлап үндүрген болгай — деп, эш Мендуме илеткелин эгелээн.

Съездиге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында болгаш СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы эш Д. С. Полянскийниң колхозтуң чаа Чижек Уставының дугайында илеткелинде бистиң колхозчу тараачыннарывыстың эрткен алдарлыг оруунуң түңнелдерин үндүрген база колхозчу тургузугнуң улам ыңайгы хөгжүлдезиниң программазын тодараткан.

Чижек Устав болза колхозчу тургузугда чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглап, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларын хөгжүдеринге, колхозчу массаның идепкейин бедидеринге, партияның XXIII съездизиниң кодээниң ажыл-ишчилериниң мурнунга салган кол сорулгаларын шиитпирлээринге улуг аргаларны ажыдып турар.

Совет кодээ, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чону колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң шиитпирлерин аажок соруг кириишкин-биле уткаан болгаш чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп деткээн. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга төлептиг ужуражыр дээш, чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база белеткээрин улам көвүдедир дээш бүгү-ле черлерде социалистиг чарыш чаа күш-биле калбарып турар.

Илеткелчи оон ыңай колхозтуң Чижек Уставының кол-кол чүүлдерин чугаалаан. Колхозтар бүгү-ле чүнү чедип алган, олар чүнүң-биле күштүг болгаш байлак болдур, ол дээрге бистиң улустуң байлаа-дыр. Ынчангаш колхозчу, тускай эртемден, ажыл-агый удурткучузу бүрүзү колхозчу өнчүге хумагалыг, ажыл-агыйжы ээ болур ужурлуг. Ол дугайын Чижек Уставта тодаргай айыткан.

Маңаа холбаштыр бистиң республикада колхозчу өнчүнү хумагалавас чоруктарның фактыларынга илеткелчи доктааган. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунга 1968 чылда 85 муң ажыг рубль түңнүг техниканы үндүр бижээн. Колхоз кежигүннериниң шалыңының өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин ажып турар.

Ниитиниң өнчүзүнге кам чок, Уставта көрдүнген демократтыг нормаларны сагывас чоруктар Эрзинде Ленин аттыг, Тес-Хемде «Чодураа», Каа-Хемде «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы», Таңдыда «Коммунизмниң херели» болгаш чамдык өске-даа колхозтарда бар.

Чаа Чижек Уставка үндезилээш, чер-черниң тодаргай онза байдалдарын өөренип көрүп тургаш, колхоз бүрүзүнүң Уставын ажылдап кылырынга колхозтарга дузалажыры ээрежок чугула. Бо ажылга коммунистерниң, комсомолчуларның, бүгү колхозчуларның идепкейлиг киржилгезин хаара тудар, ону чугаалажып, бадылаар хуралдарны организастыг эрттирер ужурлуг.

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң доктаалын ёзугаар, районнарга колхозтар Чөвүлелдериниң соңгулдазын чорудар, а ол ышкаш республика Чөвүлелин соңгуур херек.

Съездиге Л. И. Брежневтиң чугаазынга, оон соонда СЭКП ТК-га болган хуралга чер болгаш мал ажылының хөгжүлдезинде демдеглеттинген четпестер бистиң республикага бүрүн хамааржыр дээш, эш Мендуме илеткелин оон ыңай уламчылаан.

Сөөлгү үеде республиканың чамдык районнарының партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары, колхозтарның, совхозтарның удурткучулары чер болгаш мал ажылының айтырыынче кичээнгейни кошкаткан. Эътти, дүктү бүдүрер, садар болгаш тараа планын күүседир талазы-биле чамдык эки түңнелдер-биле чергелештир, улуг четпестер бар. Беш чыл планының эрткен дөрт чылдарында республиканың колхозтарында, совхозтарында мыйыстыг бода малдың баш санынга 5,7 муң баш мал немешкен азы чыл бүрүде өзүлде 3,8 хуунуң орнунга чүгле 1,4 хуу болган. Планга 27,7 муң баш четпес. 1969 чылда бода малды өстүрериниң планы барык 91,5 хуу күүсеттинер. Ылаңгыя бода малдың баш саны Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарда дыка кудулаан.

Эрткен дөрт чылдарның иштинде 52200 баш инек болгаш кыс казыралар кызыраан. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Таңды районнарда кызыраашкын улуг. Төрүүр 100 инектен-не 26 болгаш 31 бызаа алган «Тиилелге», «Чыраа-Бажы» совхозтарга чоокшулап турар ажыл-агыйлар хөй.

Эки чижекти Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозу көргүзүп, 1968 чылда 100 инекке онаажтыр 93, а бо чылдың он айларында 83 бызааны алган.

Республиканың мал ажылының кол адыры — хой ажылында байдал база багай. Чыл бүрүде хойнуң кызыраашкыны 17—20 хуу. 1969 чылда колхозтар, совхозтар чүгле кызыраашкындан болгаш ара-салыр чоруктан 86 муң баш хураганы чедир албаан. Оон түңнелинде республикада хой ажылының өзүлдези оожум.

Малдың баш санының өспейн турарының чылдагааннарының бирээзи төрүүр малды камгалавайн, садар болгаш эът хереглелинге хойну чарыгдап турары болур. Эрткен чылын инектерниң 25,2, бо чылдың тос айларында — 19,3 хуузун ынчаар чарыгдаан. Ылаңгыя Бай-Тайга, Улуг-Хем, Таңды, Эрзин районнарда инектиң баш саны 40—50 хуу чедир эвээжеп турар. Төрүүр хойларның баш санының ындыг чылдагаан-биле кызырлыры база хөй.

Чем-суур кошкак, кажаа-хораа четпес хандыртынган, мал ажылын чорударының культуразы чавыс болуп турарының чылдагааны-биле база чамдык колхозтарда, совхозтарда ажыл-агыйжы эвес, негелде кошкак болуп турарының түңнелинде аажок хөй санныг мал хорамчага таваржып турар. Сөөлгү дөрт чылдарда өлүр, оорлаар, тетчеглээр болгаш тудаар чоруктардан ажыл-агыйлар 360,5 муң баш бүгү чүзүн малды ышкынган. Малдың тарып боозадылгазы болгаш сула эдержилгези организас чок чорул, оон планы чыл бүрүде күүсеттинмейн турар.

Республикада хаван ажылы шыдажыр аргажок байдалда. Колхозтарда, совхозтарда хаванның баш саны 1966 чылда турганындан ам 2,3 катап эвээжээн. «Кызыл тук», «Бүрең», «Күш-ажылдың хостуу», «Чыраа-Бажы» совхозтар болгаш өске-даа ажыл-агыйлар специализастаашкын деп алгаш, барымдаа чок черге хаван фермаларын узуткап алганнар. Кол тараалаң болгаш быжыг чем-суурлуг Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарда хаван ажылын барык чорутпастаан. Ол ышкаш хөй ажыл-агыйларда куш ажылы база узуткаттынган.

Чер болгаш тараа ажылы эки хөгжүп турар ажыл-агыйлар хаван, куш ажылын холга ап чорудар ужурлуг. 1970 чылдың төнчүзүнде ажыл-агый бүрүзүнге ортумаа-биле 150—170 баш төрүүр хаван турзун дээн сорулганы чедип алырының практиктиг хемчеглерин партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары ап чорудары чугула.

Эъткир мал ажылын чорударының болгаш малдың продуктулуун бедидериниң хемчеглери республикада база четпес чорул турар. Чамдык районнарда, ылангыя Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, бо чылдың ноябрь 1-ге чедир сүт саалдазы эрткен чылдың деңнелинден дыка кудулаан. Оон түңнелинде республикада ниитизи-биле бо чылдың он айларында сүт бүдүрери 3249 тонна азы 12,7 хуу кудулаан. Декабрь 1-ге чедир күрүнеге саткан сүт эрткен чылдыындан 816 тонна эвээш болган.

Күрүнеге эът садарының планының күүселдези база дүвүреэзиниг байдалда. Аңаа Таңды, Каа-Хем районнар болгаш Кызыл хоорай Соведи хамааржыр. Ажыл-агыйларның чамдык удурткучуларының болгаш тускай эртемниглериниң талазындан бедик деңнелдиг болгаш семис малды садарынче шоолуг кичээнгей салбайн турар.

Мал семиртир совхозтар трезиниң ажыл-агыйлары бо чылдың он бир айларында 1800 тонна немелде деңзи алыр планныг тургаш, чүгле 900 тоннаны алган. Байдал мындыг турда, трестиң удурткучулары (эш Градобоев) чогуур хемчеглер албаан.

Бо чылын белеткээн мал чемнери эрткен чылдыындан хөй-даа болза, республиканың планы күүсеттинмээн. Бөдүүн чемнерге хереглел 45,8, шыктыг чемнерге 36,3, концентратка 60,9 хуу күүсеттинген. Кышкы үеде малдың кажаа-биле хандырылгазы дыка четпес.

Амгы үеде кыштаглаашкынның чорул турарын хүн бүрүнүң контролюнга алыр херек. Мал кажааларының болгаш малчыннарның чуртталга бажыңнарының септелгезин, чылыглаашкынын база катап хынаары чугула. Мал чемнерин чөп ажыглаарынче, малга хоолулуг кылдыр белеткеп бээринче кичээнгейни салыр.

Мал ажылында байдалды эдип алыр сорулга-биле эң чоокку хуусаада бүгү колхозтарда, совхозтарда ажыл-агыйжы эвес, харысаалга чок чорукту чайладыр, бригада болгаш ферма бүрүзүнге мал ажылын чорударының мурнакчы аргаларын ажыглаар, 1970 чылда чорудары-биле СЭКП обкомунуң бюрозунга бадылаан хемчеглериниң күүсеттинип турарын доктаамал контрольга алыр, малды камгалаар, продуктулуун бедидер, бүгү чүзүн малдарның баш санын өстүрбүшаан, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле планныг онаалдаларның күүселдези дээш ажыл-агыйларның удурткучуларының, мал ажылының тускай эртемниглериниң болгаш ажылдакчыларының бот-харысалгазын бедидер херек.

Чер ажылының, бирги ээлчегде тараа ажылының хөгжүлдезиниң деңнелинден бүгү кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедири бүрүн хамааржыр деп, эш Мендуме илеткелинге демдеглээн.

Сөөлгү ийи чылда республикага тараа бүдүрери чүгле көвүдевээн эвес, харын кызырылган болгаш чогуур хереглелди хандырбайн турар. Бир эвес 1967 чылда тараа культураларының гектардан ортумак дүжүдү 11,2 центнер турган болза, 1968 чылда — 3,4, бо чылын — 8,4 центнер болган. Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем ышкаш кол тараалаң районнарда безин сөөлгү чылдарда дүжүт эң куду, а «Найырал», «Тиилелге», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы», СЭКП XXII съездизи аттыг болгаш «Бурунгаар» совхозтарда сөөлгү каш чылдарда дүжүт гектардан 5—6 центнерден ашпаан.

Бүгү кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдү куду болуп турарының кол чылдагааны болза чер ажылын чорударының культуразы чавыс, черни ажылдап кылырының агротехниктиг негелделерин үреп, суггарылгалыг черлерни, органиктиг болгаш минералдыг чемишчиделгелерин багай ажыглап турарында болур.

Тываның байдалынга черни чазын удур аңдарып тарыыр чорук дүжүттү дыка кудуладыр турбуже, ажыл-агыйларның-даа, кодээ ажыл-агый органнарының-даа удурткучулары черни ой-шаанда белеткээринче чогуур хемчеглер албайн турар. Чайгы, күскү чер аңдарылгазының планы чыл бүрүде күүсеттинмейн келген болгаш келир чылдың тарылгазынга часкы аңдарылга 45 хууну ээлээр.

Дүжүттүң куду болуп турарының чылдагааннарының бирээзи кондиция чок сорттуг эвес үрезиннерни чажып турары болур. Республикада сорттуг үрезиннерниң тарылгазы 80 хуудан ашпайн турар. Хөрзүннү хат болгаш суг үрээр чоруктан камгалаар ажыл ам-даа кошкак, тарылга ээлчештирилгезин шиңгээдип ап турары оожум.

«Колхозтарга болгаш совхозтарга шын тарылга ээлчештирилгезин чорудар, шиңгээдип алыр база чер тургузуунуң ажылын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылда үндүрген доктаалында республиканың бүгү колхозтарынга, совхозтарынга шын тарылга ээлчештирилгезин чорудары-биле ажыл-агыйның иштики чер тургузуун 1970 чылда доозар деп айыткан. Ол доктаал бисте күүсеттинмейн турар.

Чер ажыглалының дугайында айтырыгга хамаарыштыр Л. И. Брежнев мынча дээн: «Чер силерниң холуңарда болгай, эштер, ынчангаш бүгү колхозчу тараачыннар болур чогууру-биле үнелеп, гектар бүрүзүнүң үнүш-дүжүткүрүн бедидер хүлээлгелиг. Совхозтарның ажылдакчыларынга ол база бир дөмей чергелиг-биле хамааржыр, оларның эргезинде база хөй миллион гектар чер бар болгай».

Черни шын ажыглаарын шак ынчаар чугула көрүп турда, бисте черни хамаан чок көөр чоруктар бар. Чижээ, ыяш ажыл-агыйының эргелели (эш Воронков) болгаш оон чер-черде органнары колхозтарның, совхозтарның черлерин тооп көрбейн турар. 1969 чылда ыяш ажыл-агыйы ыяш олуртур ажылдарга 2100 гектар черни аңдарган. Ол дээрге колдуунда ыяш-хову черлериниң тайга чоогу болгаш аяң-оймак черлер болганда, оларга мал чеми культураларының тарылгазын чорудуп болур, а ол ышкаш колхозтарның, совхозтарның эки одарлары болгаш сиген кезер черлери боор болур. Черни хамаан чок көөр, харысаалга чок чорукту болдурган совхозтар директорларынга, колхозтар даргаларынга, ыяш ажыл-агый черлериниң ажылдакчыларынга шыңгыы негелдени салза чогуур.

Тываның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери болгаш суг ажыл-агый организацияларының ажылдакчылары СЭКП ТК-ның май база октябрь Пленумнарының доктаалдарын күүсетпишаан, суггарылгалыг черлерни ажыглаарын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан деп илеткелге чугаалаан.

1969 чылда, эрткен чылдыы-биле деңнээрге, суггарылгалыг черлерге тарылга 5 муң гектарга көвүдээн. Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарның чамдык ажыл-агыйларынга тарылга мурнунуң суггарылгазы эки организастыг чоруттунган. Суггарылга системазының эргелелдери колхозтарның, совхозтарның акша-хөреңгизиниң күзели-биле 75 километр дурттуг эрги буталарны катап тургускулап, 49 километр чаа суггарылга четкизин кылган. Чадааның сорт шенчилээр участогунга сөөлгү чылдарда «Саратов—29» деп сорттуг кы-

(Уланчызы 2-ги арында).

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң шиитпирлерин болгаш документилерин бистиң республиканың колхозчу массалары чер болганда таныжып, кодээ ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозар, келир чылдың ажылдарынга үлегерлиг белеткенир дугайында бедик хүлээлгелерни ап турар.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, съездиниң киржикчизи Б. Ш. ДОЛЧАНМАА съездиниң түңнелдерин Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң ажыл-ишчилеринге таныштырып тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУН фотозу.

ССРЭ-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң баштаар черлериниң пленуму

Декабрь 11-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга ССРЭ-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң баштаар черлериниң каттышкан пленуму ажылын уламчылаан.

Пленумнуң чугаалашкан айтырыы: «Партийжи болгаш улусчу болурунуң ленинчи принциптериниң совет литературада, уран чүүлде боттанып турар дугайы».

Эртенги хуралды ССРЭ-ниң чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары **Н. А. Пономарёв** болгаш ССРЭ-ниң кинематографистер эвилелиниң баштаар чериниң секретары, РСФСР-ниң улустуң артизи, кинорежиссёр **С. А. Герасимов** даргалаан.

РСФСР-ниң улустуң артизи **И. О. Горбачев** (Ленинград), ССРЭ-ниң чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң секретары, Белоруссияның улусчу шүлүкчүзү **П. У. Бровка**, ССРЭ-ниң журналистер эвилелиниң баштаар чериниң даргазының оралакчызы **Б. С. Бурков**, Делегей литературазының Горький аттыг институдунуң директору **Б. Л. Сучков**, РСФСР-ниң композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары, РСФСР-ниң улустуң артизи **Г. В. Свиридов**, Киргизияның улусчу шүлүкчүзү, Киргизияның кинематографистер эвилелиниң баштаар чериниң даргазы **Ч. Айтматов**, ССРЭ-ниң чурулга академиязының президентизи, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу **Н. В. Томский**, Украинаның композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, УССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы **А. Я. Штогаренко**, РСФСР-ниң улустуң артизи **Л. А. Чурсина** (Ленинград), Грузин ССР-ниң культура министри **О. В. Тактакишвили**, «Кино уран чүүлү» журналдың кол редактору **Е. Д. Сурков** чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар эвилелдериниң удурткучуларының илеткелдериниң талазы-биле санал берген.

Бежээки хуралды ССРЭ-ниң чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң секретары **Г. М. Марков** даргалаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **П. Н. Демичев** пленумга сөс алган.

ССРЭ-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң баштаар черлериниң каттышкан пленумунга киришкеннер чаңгыс эп-сеткилдиг-биле шиитпир үндүргеш, партийжи болгаш улусчу болурунуң ленинчи принциптеринге шынчы, чурттуң уран чүүл ажылдакчылары, интеллигенциязы болуунуң хамааты, чогаадыкчы хүлээлгезин алдарлыгы-биле күүседир деп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге айыткаан.

Эш М. К. МЕНДУМЕНИҢ илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ыл-тастың гектардан ортумак дүжүдү 35—56 центнер, арбайның «Винер» сортунуң 30—37 центнер болган.

Ооң-биле чергелештир колхозтарда, совхозтарда суггарылгалыг черлер ам-даа багай ажыглаттынып, оларның дүжүдү куду болуп артпышаан. Бо чылын «Барлык» совхоз суггарылгалыг гектар бүрүзүнден 8 центнер картофель, 17 центнер ногаалар алган, а «Тээли» совхоз 6,1 центнер тараа алган болгаш оон-даа өске.

Кодээ ажыл-агый министерствозу, мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, оларның чер-черде органнары, а ол ышкаш партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары суггарылгалыг черлерни ажыглап турарында четпестерни чайладырынче угланган тодаргай, организастыг ажылдарны ам-даа четпес чорудуп турар. Бо чылын часкы-даа, чайгы-даа суггарылганың планы күүсеттинмээн, ооң түңнелинде суггарылгалыг болгаш суггарылга чок черлерниң дүжүдү барык дөмей болган. Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер четпес ажыглаттынып, бок үнүштер-биле болгаш кодээ ажыл-агый үнүштериниң аарыглары-биле демисел багай чоруп турар.

1970 чыл—беш чыл планының сөөлгү чылы болур. Ооң-биле кады дүжүттүг көвүдедиринге, чер ажылының продукциязын бүдүреринге шиитпирлиг чыл болур. Ол чылдың түңнелдери часкы хову ажылдарын өй-шаанда болгаш чедиишкинниг чорударындан дыка хамааржыр. Республиканың ажыл-агыйларында часкы тарылгага белеткелдиң байдалы кандыгыл?

Республикада ниитизи-биле тараа культураларының үрезиннери чедир урдунган болза-даа, чамдык Өвүр, Эрзин, Тожу, Улуг-Хем дээн ышкаш районнарда үрезин четпес. Декабрь 1-ге чедир үрезинниң 39,3 хуузу чажар шынарынга чедир ажылдап кылдынган. Районнарның хөй нуруузунда картофель үрезини чок. Ам соңгаарлаттынмас сорулга — часкы тарылгага бүгү белеткелдерни калбартып чорудары болур.

СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында бистиң республиканың колхозтарының, совхозтарының техниктиг хандырылгазы чыл бүрү өзүп турар. Республиканың шөлдеринде 5486 трактор (15 аът күжүнге шилчидерге), бүдүн чартык муң ажыг комбайн, 1400 хире чүък автомобильдери болгаш өске хөй санныг янзы-бүрү техника ажылдап турар.

Сөөлгү чылдарда техниканың септелгезин, кадагалаашкынын, ажыглалын экижидерин чамдык ажыл-агыйлар чедип алган. Каа-Хемниң «Тиилелге», Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозтары чымчак аңдарылгага шилчидерге бир тракторга 300 ажыг гектарны ажылдап кылган.

Ынчалза-даа ажыл-агыйларның хөй нуруузунда техниканың ажыглалы четпес. Бо чылдың декабрь 1-де байдал-биле алырга, республикада трактор ажылдарының чыл планы чүгле 68 хуу күүсеттинген. Кол чылдагаан техниканың ажыглалында контроль чогу, тракторларны колдуунда чаңгыс ээлчег-биле ажыглап, ажыглалдың чурумун үреп турары болур. Техниканы багай кадагалап, хуусаазынга чедир ажыглавас, электен үрээр, тонагдаар чоруктар хөй. Чижээ, «Шекпээр» совхозта тараа комбайннарын амга чедир кышкы кадагалаашкынга тургуспаан, оларның чамдыызын «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының девискээринде хамаан чок кагылапкан, бир чамдыктары бригадаларда хар, довураа аштаттынмаан хевээр тургулаар. Бай-Тайганың «Мурнакчы» колхозунда техниканы шөл санай кагылапкан. Эрзинниң «Чаа орук», «Коммунизмче орук», Ленин аттыг колхозтарында дөрт комбайнны болгаш 15,5 муң рубль түңнүг өске-даа чаа техниканы тонагдап каапкан. «Тере-Хөл» колхозта ынчаар ажыглалдан үндүрген техника хөй.

Кодээ ажыл-агый министерствозу (эш Серяков), районнарның кодээ ажыл-агый эргелелдери, күрүнениң техника хайгааралының инспекциязы техниканы ынчаар хамаан чок көөр чоруктарны дарый хынап көөр болгаш буруулуг кижилерни харыысалгага киирериниң хемчээн алза чогуур.

Техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарының херээнге мергежилдиг механизатор кадрлар онза рольдуг. Ындыг турбуже колхозтарда, совхозтарда ам-даа 667 механизаторлар четпес. Партия болгаш ажыл-агый удуртукчулары бо чылын механизаторлар белеткээринче чогуур кичээнгей салбайн турар. Таңды районнуң ажыл-агыйларында 383 механизатор четпес, ам чүгле 32 кижи өөренип турар.

СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, ажыл-агыйларның удуртукчулары механизаторларны белеткээр болгаш билиин бедидер херекте четпестерни дарый чайладып, бүгү-ниити курстарга өөредилгелерни дораан эгелезе чогуур.

Часкы тарылгага техниканың белеткели ам хүнниң чугула айтырыы. Декабрь 1-де байдал-биле алырга, IV кварталда республикада трактор септелгезиниң планы чүгле 39,2 хуу күүсеттинген. Өске техниканың септелгези база оожум чоруп турар.

Кодээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкыны, СЭКП райкомнары, райкүүскомнар болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары часкы хову ажылдарынга кодээ ажыл-агый техниказының белеткелиниң чорудулгазында байдалды чоокку хүннерде чугаалажып көөр болгаш чогуур хемчеглерни ажылдап кылгаш, хүн бүрүнүң шыңгыы контролюн тургусса чогуур.

Республиканың колхозтарында, совхозтарында тудуг ажылының чоруп турарын, капитал салыышкыннарның өзүп турарын илеткелге база чугаалаан.

— Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң түңнелдериниң улуг политиктиг болгаш практиктиг ужур-дузазын, бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның айтыышкынын өөренип көрбүшаан, съездиниң түңнелдерин бүгү талазы-биле чугаалажыр, ооң шиитпирлерин күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр, Л. И. Брежневтиң съездиге чугаазын, Д. С. Полянскийниң илеткелин, колхозтуң Чижек Уставын болгаш өске-даа документилерни бүгү чоннуң ортузунга тайбырлап таныштырар, өөренир ажылды организастаар ужурлуг бис.

Бүгү ажылдарны, социалистиг чарышты калбартырын ленинчи юбилейге төлептиг ужуражырынче, беш чыл планының сөөлгү чылы — 1970 чылдың планнарын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннинг күүседиринче угландырар ужурлуг — деп, эш Мендуме илеткелиниң түңнелинде чугаалаан.

Илеткел талазы-биле санал бериишкиннери

Илеткел соонда санал-онал эгелээн. Бир дугаарында Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң кол агроному, колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң делегады эш **О. Чуева** сөс алган.

— Съездиге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын делегаттар ковчуг кичээнгейлиг дыңнаан болгаш диңмиттиг адыш часкаашкыннары үргүлчүлеп турган. Эш Брежнев черни, техниканы, минералдыг чемишчидилгени шын ажыглаар дугайын чугаалаанын ковчуг сонуургадым.

Бисте бо талазы-биле четпестер хөй. «Сельхозтехникадан» экеп турар чемишчидилгелерниң шоодайлары ойбак, самдар, төктүп чайылган болур.

Эш Брежнев мелиорация дугайын онзалап чугаалаарга, бисте байдалды бодап олурдум. Бистиң суггарылга бугавыстың уннары кылдынган болза-даа, суг ажыл-агый черлериниң дузалавайн турарындан ооң дөзү кылдынмайн туруп берген. Чер ажыглалында чурум чок чүүлдер бар. Орук, харылзаага, электри ажылдакчылары колхозка айтырыг тургуспайн, черни туразы-биле ажыглап, үрей бээр чүүл бар.

Кадр дугайында айтырыг онза черни ээлээр. Бистиң колхозта чаңгыс ээлчег-биле ажылдаарынга безин механизаторлар четпес, ам чеди трактор ажыглаттынмайн турар. Профтехучилищеже өөредип чоруткан кижилерниң чамдыызы дедир келбейн баар, келзе-даа орта ажылдавас богулаар. Аныяктарже, комсомолче улуг кичээнгей салыры чугула.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга төлептиг ужуражыры — бистиң шуптувустуң сорулгавыс, күзел-чүткүлүвүс ол. Колхоз часкы тарылгага хыкамчалыг белеткенип, 5000 га шөлдү чемишчидер, тарылганы кыска хуусаада, агротехниктиг бедик деңнелге эрттирер, га бүрүзүнден 12,3 центнер тарааны алыр сорулга салган.

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» колхозтуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш **П. Астафьев** саналынга колхозчуларның съездизи төөгүлүг чугула айтырыгларны, колхозчу тургузугнуң хоойлузун чугаалашканы чүгле колхозчуларга эвес, харын бүгү улуска өөрүнчүг-дүр деп чугаалаан. Тараачыннар баштайгы колхозтардан бээр төөгүлүг орукту эрткен. Ол орук аңаа саадайнып келбээн, кулактарның, аңгы дайзыннарының шаптыктаашкынынга таваржып турган.

Колхозтар ам күчүлүг машина техникалыг, электрилиг хөй ажыл-агый адырларлыг улуг күштүг кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери апарган. Бистиң колхозтуң чижээн алырга мындыг. Каш санныг озук андазынныг, ыяш илиирлиг 14 өрегеден тургустунган болза, ам 500 хире өрегелиг, ийи миллион рубль орулгалыг, 29 муң баш хире малдыг, 69 тракторлуг, 59 комбайнныг болгаш өске-даа хөй санныг техникалыг апарган.

Колхоз Уставын ёзугаар колхозчуларга кодан чанының участогун үзүп, хууда малга чемни берип, кырганнарга пенсияны болгаш өске-даа дузаны көргүзүп турар.

Колхозта акша-хөреңги бар-даа болза, тудуг ажылы хожудап турар. Ийи чыл бурунгаар колхоз машина-трактор мастерскаязын туткан. Тудуг доозулган-даа болза, иштики дерилгези кылдынмайн туруп берген. Чаа тудугну чыл бүрүде кылыр, а үүрмек чүүлдер, дерилгелер чогундан ажыглалга кирбейн туруп бээр-дир. Колхоз-биле харылзаалыг организациялар ажылын эде тургузуп, колхозтуң негелдезин хандырар ужурлуг.

Индирде Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң даргазы, колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң делегады эш **А. Шаалы.** «Съездиге баар аас-кежиктиг болдум. Тываның 18 муң колхозчуларының мени съездиниң делегадынга соңгаан улуг идегелин чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим» дээш, эш Шаалы саналын уламчылаан.

Съезд ажыттынарының мурнунда найысылалдың заводтарынга, ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге барып, солун чүүлдерни көрдүвүс. Делгелгеде үш харлыг кошкарның деңзизи 140 кг ажыг, а дүгү 23 кг. Чылда 10000 литр сүт бээр инек база бар.

Колхозчуларның съездизи болза, улуг башкы болгаш баштыңчы В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганынга төлептиг ужуражыр дээш бистиң чуртувустуң болгаш бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң белеткенип турары төөгүлүг үеде эрткен.

Бистиң колхозтуң кежигүннери чаа Чижек Уставты хуралга таныжып чугаалашкаш, ол ёзугаар ажылдаарын хүлээнген. Аңаа үндезилээш, колхозтуң чаа Уставын ажылдап кылыр комиссияны тургускан. Социалистиг чарышты улам калбарткан.

Колхозтуң ажылында четпестер бар. Мал, чер ажылын чорудуп турарының культуразы чавыс, продуктулуу куду. Малдың өзүлдези оожум, уксаажыдылга ажылы сандаргай байдалда, эки уксааларны шын шилиевес, мал ажылында механизастаашкын дыка четпес.

Колхозчулар 1970 чылда күүседир сорулгаларын тодарадып турар. Күрүнеге 1100 тонна тарааны, 170 тонна эътти, 116 тонна сүттү, 21 тонна дүктү келир чылын садар бис.

Республиканың кодээ ажыл-агый министри эш **В. Серяков** саналынга малдың баш саны өспейн, продуктулуу чавыс болуп турарының чылдагааннарынга доктааган. Бар аргаларны четче ажыглавайн турарындан чамдык ажыл-агыйларның өре-ширези хөй. Чижеглеп санаарга, совхозтарның каражазы бо чылын 1,5 миллион рубль чедер. Продукцияның бот-үнези аар. Мал ажылында механизастаашкынның деңнели дыка чавыс, мал чемнери четпес. Ындыг турда-ла кижилерге төлевир хөй болуп турар.

Мал ажылында каража улуг, кызыраашкынның хуузу бедик болуп артпышаан. Күрүнеге саткан малдың деңзизи дыка эвээш. Ол чорук ажыл-агыйларның экономиказынга багай салдарлыг. Бызаа бүрүзүн хонукта ортумаа-биле 300 грамм деңзи немелделиг кылдыр семиртир дээн болза, херек кырында 228 грамм болуп турар. Дуржулга станциязы болгаш «Өөк» совхоз эрткен кыштың берге үезинде безин 300 кг ажыг дириг деңзилиг мыйыстыг бода малды күрүнеге дужаап турган. Бир эвес өске ажыл-агыйлар ынчаар дужааган болза, республиканың эът садар планы күүсеттинген турар ийик.

Уксаажыдылга ажылы эң чугула. Чылдың эрткен кварталдарында республикада бир инектен-не ортумак саалда чүгле 1368 кг турда, «Межегей», «Көк-Тей» совхозтарда ол 2232—2380 кг болган. А оларның-биле бир дөмей байдалдыг «Элегес» совхозта саалда оон 700—800 кг эвээш. 1970 чылда эът, сүт бүдүрериин көвүдедир төлээде, чем суурну быжыглаар, культурлуг одарларны тургузар, мал чеми культураларының тарылгазын калбартыр.

Өвүр районнуң ажылчы чону колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң документилерин чүүлдүгзүнүп хүлээп ап, эш Л. И. Брежневтиң чугаазын, эш Д. С. Полянскийниң илеткелин ковчуг сонуургап номчуп турар деп, СЭКП райкомунуң бирги секретары эш **К. Шулуу** чугаалаан. Районда малдың баш саны өзүп, күрүнеге эът, сүт садар планны күүсеткенин, бо чылын четчир мал чемин белеткеп алганын болгаш кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирериниң аргазы барын оратор чугаалааш, мындыг шүгүмчүлелди кылган. Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхозтуң удуртукчулары чондан мал садып алырынга дузалажыр дээн дугуржулгазын күүсетпейн, чүгле Солчур кодээ Совединиң чонундан мал садып алырын чоруткаш, өскелерге барбаан. Эш Доктугу чондан хөй садып алырын чөпшээревейн турар. Кайы-даа чер колхозтарны тудуг материалдары-биле хандырбайн турар. Мону өөренип көрзе чогуур.

Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхозтуң даргазы эш **М. Мирчин** санал берген. Съездиниң материалдарын колхозчулар таныжып, чаа хүлээлгелерни ап турарын болгаш кыштаглаашкынны организастыг эгелээнин ол чугаалаан. Кыштагларда 800 тонна бөдүүн чемнерни, 200 тонна концентратты чедирген. Төрүүр инекти 30 хонук бурунгаар немелде чемгерилгеге киирип, аныяк малды шуут азыралга тургузуп турар. Ооң түңнелинде хонукта деңзи немелдези ортумаа-биле 700—800 грамм четкен. Контрактация чуруму-биле колхозчулардан бир-бир кодан өшкүнү болгаш хаванны садып алган.

Чер ажылының чаңгыс бригадазын мал чемнери белеткээр, суггарылгалыг тарылганы чорудар кылдыр тускайлааш, үш бригаданы тургусканы ажыктыг болганын эш Мирчин чижектерге чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы, колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң киржикчизи **Б. Ш. Долчаңмаа** СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын съездиниң киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнап, чурттуң кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң моон соңгаар сорулгаларының, курлавырларны чөптүг ажыглаарының дугайында саналдарын берип турганын чугаалаан.

Чоокку хүннерде Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг, Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг, «Х Улуг хурал» колхозтарынга барып, съездиниң материалдарын эш Долчаңмаа таныштырып чораан. Ол колхозтарның ажыл-ишчилери Үшкү съездиниң документилерин бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп, изии-биле деткип турар. Черни, техниканы чөптүг ажыглаарының дугайында боттарының саналдарын бергеннер. Оон ыңай эш Долчаңмаа мал ажылының продуктуларын көвүдедип, ооң бот-үнезин чиигедирин чамдык черлерде ам-даа чедип албайн, малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер дугайында хемчеглерни деткизе-даа, ону амыдыралга боттандырбайн турарын шүгүмчүлээн.

Партияның XXIII съездизиниң, ТК-ның Пленумнарының кодээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер дугайында салган сорулгаларын күүседир талазы-биле республиканың партия, совет, ажыл-агый органнарының сорулгаларынга эш Долчаңмаа тодаргай доктааган.

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң даргазы **У. Ч. Эрендей** колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң документилерин бригадаларда, фермаларда, ыраккы одарларда ажыл-ишчилерге таныштырып турарын, съездиден хүлээп алдынган Чижек Уставка үндезилээш, колхозтуң уставын ажылдап кылыр тускай комиссияны тургусканын, малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле хемчеглер колхозта ажылдап кылдынып турар болгаш ооң иштинде 50 чуртталга бажыңын тударын колхоз баштаар чери шиитпирлээниниң дугайында чугаалаан.

Кодээ ажыл-агыйның Каа-Хем бүдүрүлге эргелелиниң начальниги **З. Шин** бодунуң саналынга колхозчулар съездизиниң документилерин районнуң ажыл-ишчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле таныжып, ылаңгыя ооң киржикчизи, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. К. Мендуме районнуң ажыл-агыйларынга кээп, ол дугайында чугаалап бергенин чугаалаан. Районнуң ажыл-агыйлары тарылга шөлдерин сайзырадырынче кичээнгейни күштелдирип, янзы-бүрү чемишчидилгелерни ажыглап турар апарганындан кодээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрү бедип турар. Бо чылдың агаар-бойдузунуң берге байдалында район ниитизи-биле гектардан 10,5 центнер дүжүттү алган, а чамдык ажыл-агыйлар 12,4 центнер чедир алган. Кодээ суурлар чаагайжып, колхозтарның, совхозтарның машина техниказы көвүдээн. Ам районда 158 трактор, 93 комбайн, 140 ажыг машиналар санаттынып турар. Хол-биле кылып турган аар ажылдарны механизастаан. Инектерни саарын колдуунда механизацияның күжү-биле чорудуп турар апарган. Республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны район иштинде кылып турар ажылдарының монтажын дооспайн турар деп, эш Шин шүгүмчүлээн.

Улус ажыл-агыйының чугула адыры кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинче доктаамал кичээнгейни партия салып турар деп, СЭКП обкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи **Н. Конгар** бодунуң саналын эгелээн. Кодээ ажыл-агый чонга янзы-бүрү продукцияны, үлетпүрге чиг-эттни берип турар. Ону хөгжүдер талазы-биле дыка улуг социал-экономиктиг хемчеглер алдынып турар. Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган четпестер биске бүрүнү-биле хамааржыр. Малды өстүрүп бүдүрериниң айтырыгларынче, төрүүр малдарны көвүдедир өстүреринче, чер ажылының культуразын бедидеринче партия, совет, кодээ ажыл-агый органнары ам-даа эвээш кичээнгейни салып турарын эш Конгар шүгүмчүлээн.

Аныяктарны кодээ ажыл-агыйга хаара тудар, бо талазы-биле кижизидилге ажылын школадан эгелээр. Саанчының, механизаторнуң, хойжунуң болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа мергежилдеринге оларны чаңчыктырарын комсомол организациялары чедип алыр ужурлуг. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга уткуштур чоруп турар ленинчи зачёт комсомолчуларның идепкейин көдүреринге, комсомол организацияларын организас-политика талазы-биле быжыглаарынга, дайынчы аргалыын бедидеринге улуг салдарлыг болганын ВЛКСМ обкомунуң секретары **А. Бакулин** чугаалаан.

Аныяктар кодээниң ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя малчыннарның амыдырал-чуртталгазын улам экижидер дугайында хемчеглерни деткип, аңаа боттарының үлүүн киирип турар. Комсомолчулар ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежиринге идепкейлиг киржип турар апарган. Ындыг болза-даа чамдык удуртукчулар кандыг-бир айтырыгны көөрде ында партия, профэвилел комитеттериниң саналын алгаш, комсомол комитедин тоовайн турарын эш Бакулин четпес деп санаан.

Кызыл хоорай Совединиң «Кара-Хаак» совхозунуң директору **В. Ошаров** совхозтуң бүдүрген продукциязын хоорайже киирип саарарында чамдык бергелер таваржып турарын шүгүмчүлеп саналдаан. Ылаңгыя чазын, күзүн суг улгадып турар үеде продукцияны хоорайже киирери дыка берге. Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң адреске шыңгыы шүгүмчүлелди эш Ошаров кылган.

Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри **М. Достак-оол**, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **С. Амырбит**, кодээ ажыл-агыйның Бии-Хем район эргелелиниң начальниги **С. Докучец** олар база актив хуралынга санал берген.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилериниң хуралы болуп эрткен. Аңаа колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң түңнелдериниң дугайында съездиниң делегады, колхоз даргазы А. Шаалы илеткел кылган. Хуралдың киржикчилери съездиниң материалдарын изии-биле деткип, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле чүнү кылырын, бар курлавырларны чөп, шын ажыглаарын саналынга чугаалаан.

— Бистиң тараажыларывыс чер ажылын экижидериниң хемчеглерин багай боттандырып келген. Черни кыдыра аңдарар, үрезинни чаңгыс аай чажар, суггарылга негелдезинге четпес. Ооң түңнелинде дүжүт куду, тарааның бот-үнези аар болуп келген — деп, агроном М. Кара айыткан. Ол ышкаш өскелер-даа чер ажылында четпестерни илереткеш, ооң дүжүткүрүн бедидериниң долу арга, курлавырлары барын демдеглээн.

Чер — кодээ ажыл-агыйның үндезини. Ынчангаш съездиге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга онза кичээнгей салганын хуралдың киржикчилери айыткан. Съездиниң айыттынган шиитпирлерин күүседири-биле бүгү хемчеглерни алырын колхозчулар хүлээнген.

М. ДУЛУШ,
«Шынның» тускай корр.

ТАНЫЖЫП ТУРАР

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң материалдарын ажылчы чоннарның калбак массазынга таныштырар ажыл Эрзин районда калбарган. 21 кезек черге таныштырылга хуралдары болгулаан.

Аңаа районнуң колхозчуларының кол нуруузу олурушкан болгаш тозан ажыг кижи санал берип, съездиниң бадылааны колхозтуң Чижек Уставын изии-биле деткип, ооң негелделерин амыдыралга боттандырып, колхозчу тургузугнуң чечектелиишкини дээш эки ажылдаарын колхозчулар хүлээнип турганнар.

Колхозтуң чижек Уставынга үндезилээш, түс-түс колхозтар боттарының Уставтарын тургузар, ону ниити хуралдарынга чугаалажып, бадылаарлар.

ХОЙЖУ ЛОПСАН-СЕРЕН

Чөөн-Хемчиктиң СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтуң мурнакчы малчыны. Ол бо чылын чүс баш төрүүр хойга онаалдыр 111 хураганны доруктуруп өстүргеш, бир хойдан 3 кг дүктү кыргып алган.

Моңгуш Хажытович бодунуң күжү-биле кыштаглаашкынга эки белеткенип, 18 тонна сигенни кезип алган.

Дуржулгалыг хойжу юбилейлиг чылда чүс баш төрүүр хойдан 100 хураганны, бир хойдан 3 кг дүктү кыргып алыр хүлээлгени алган.

О. ДАКАН-ООЛ.

Виктор Скрыль—респотребсоюзтуң септелге-тудуг эргелелиниң эң дээре бүдүрүлгечилериниң бирээзи. Ажыл нормазын ол үргүлчү 130—140 хуу чедир күүседип келген. Бодунуң беш чыл планын ол хуусаа бетинде күүседир дээш эң шудургу ажылдап турар.

ЧУРУКТА: чазаныкчы В. Скрыль.
В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

ЧАРЫШТЫ ТОДАРГАЙ УДУРТУР

СЭКП Кызыл хооркомунуң XI пленуму

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышты СЭКП Кызыл хоорай болгаш Чөөн-Хемчик район комитеттериниң канчаар удуртуп турарының дугайында СЭКП обкомунуң доктаалын СЭКП Кызыл хоорай комитединиң пленумунга таныжып, чугаалашкан. Бо айтырыгның талазы-биле илеткелди хооркомнуң бирги секретары эш В. Б. Добромыслов кылган. Ленинчи юбилейге белеткел Кызыл хоорайда, бистиң бүгү чуртувуста ышкаш, ажылчы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүнүң, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган бүгү улустуң демиселиниң байдалында чоруп турар.

Хоорайның партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының идепкейлиг киржилгези-биле үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелеринде, тудугларда, транспорт, культура, эмнелге, улус чырыдыышкын албан черлеринде болгаш өске-даа коллективтеринде социалистиг чарыш калбарган, бүдүрүлгениң бедиткен хүлээлгелери алдынган. Баштыңчының июбилейинге белеткелдиң канчаар чоруп турарының дугайын партия активинге, хоорай Совединиң сессиязынга чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни бадылаан, бо айтырыгны парторганизация секретарьларының база бүдүрүлге болгаш ажыл-агый удуртукчуларының семинарларынга, чөвүлел хуралдарынга база чугаалашкылаан.

Төөгүлүг юбилейге белеткенмишаан, хоорайның чону үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле беш чылдың планын 1970 чылдың ноябрь 7-ге уткуштур күүседир болгаш пландан ажыр 4 миллион 150 муң рубльдиң продукциязын кылып үндүрер дээш демисежип турар.

Ленинчи юбилейни төлептиг уткуур, беш чыл планын чедиишкиннинг күүседир дээш ажыл-ишчилерниң кайгамчыктыг улуг чедиишкиннериниң үре-түңнелдерин дыка хөй фактылар көргүзүп турар. Беш чылдың үш чыл он айларының дургузунда хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң планын 107,9 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр барык 8 миллион рубльдиң продукциязын берген. Бо чылдың ноябрь 1-де турганы-биле алырга, үлетпүрнүң 11 бүдүрүлгелери беш чылылдың дөрт чылының планын күүсеткеш, ам 1970 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оларның иштинде аъты заводу 1970 чылдың май айының, «Кызыл-Хавак» шахтазы — март, а Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйы, электри станциязы болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер—январь айының үлүүнде ажылдап турар. Кызылда үлетпүрнүң 10 бүдүрүлгелери планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа байдалдарында ажылдап кирген. Ынчаарга олар күрүне планнарын бүгү-ле техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле чедиишкиннинг күүседип турар.

Кызыл хоорайның колхоз, совхозтары боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин база-ла багай эвес күүседип турар. Олар күрүнеге тараа садарының 7 планын күүседипкен, дүк садарын 136,6 хуу, сүттүүн — 102,3 хуу күүседирин хандырган. Оларда мал, чер ажылының кайгамчыктыг кадрлары өскен.

Пленумга дааранылга комбинадының ажылын, ында парторганизацияның организакчы удуртулгазын үнелеп айыткан. Кижизидилге болгаш масса-политиктиг ажылдың түңнелинде коллектив социалистиг хүлээлгелерин бүгү көргүзүглер талазы-биле эки күүсеткен. Ол ышкаш Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери, ында партия, профэвилел организациялары чарыштың дээштиг болурун чедип алган. Бүдүрүлгениң, цехтерниң социалистиг хүлээлгелерин көскү черлерде азып чарлаан, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларын тургускан, тиилекчилерге вымпелдерни, материалдыг шаңналдарны берип турар. Бо бүгү болза продукция сайгарылгазының он ай планын 105,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң онаалгазын 9,1 хуу ажыр күүседир арганы берген.

Партийжи-политиктиг болгаш организакчы ажылдың бо кызыдыг чижектерин «Кызыл-Хавак» шахтазының, электр станциязының база Коммунал ажыл-агый министерствозунуң болгаш респотребсоюзтуң автоажыл-агый бүдүрүлгелериниң, өске-даа чамдык тудуг, транспорт черлериниң коллективтеринде партия, комсомол, профэвилел организацияларының дуржулгазындан көрүп болур.

Моон-биле чергелештир, социалистиг чарышты удуртур ажылда улуг четпестер барын илеткелчи болгаш пленумга санал берген эштер тодаргай чижектерге көргүскен. Коммунистиг күш-ажыл шалыпчызының адын чүгле бүдүрүлге көргүзүглерин барымдаалап тыпсып турар, ооң ужурундан ол бедик ат чамдык таварылгаларда бадыткаттынмайн-даа баргылаар.

Чамдык бүдүрүлге, албан организация черлеринде социалистиг чарыштың дээштии ам-даа четпес, алган хүлээлгелерниң күүселдезин организастаар, ону удуртур талазы-биле ажыл сула. Ооң ужурундан хоорайның элээн хөй бүдүрүлгелери планныг онаалгаларны багай күүседип турар, 24 бүдүрүлгелерден 8 бүдүрүлге эрткен 11 айларының күрүне планын күүсетпээн. Оларга Кызылдың хлеб, пиво, автосептелге заводтары, типография дээш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер хамааржыр.

Автотранспорт ажыл-агыйларының чамдыктары база-ла пат ажылдап турар. Чолаачылар чедишпес, оларны белеткээр ажыл багай. Чижээ, 3 дугаар автотранспорт бүдүрүлгезинде 70 чолаачы четпес. Ындыг турда-ла бо чылдың 9 айларының дургузунда 97 чолаачыларны ажылдан үндүрген. Ында күш-ажылды эртем ёзугаар организастаар ажыл амдыгаа чедир чок, техниктиг өөредилге чоруттунмайн турар. 12 дугаар автобүдүрүлгеде тонна-километр планы күүсеттинмээн, автопаркты ажыглаарының коэффициентизи ыракта куду, ортумак ажыл төлевири күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнден 4,4 хуу бедээн. Ында партия, профэвилел организациялары бо фактыларны эскербейн турарын пленум шыңгыы демдеглээн.

Хоорайның садыг, ниити чемненилге болгаш амыдырал хандырылга черлериниң барык кезии боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле организакчы ажылды кошкак чорудуп, ажылдың культуразын амгы негелдениң деңнелинге бедидип шыдавайн турар. Бо дугайын Г. К. Балакина, С. Х. Красный болгаш санал берген өске-даа эштер шыңгыы шүгүмчүлээн.

Ленинчи юбилейге алдар болдурган социалистиг чарышты боттуг удуртур, алган хүлээлгелерниң күүселдезин организастаар айтырыгже СЭКП хооркому, партия, совет, профэвилел организациялары чугула кичээнгей салырын пленум онзалап айыткан.

СЭКП Кызыл хооркомунуң пленумунга организастыг айтырыгны база чугаалашкан. Хооркомнуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи эш Балуеваның кадыының байдалын барымдаалааш, ооң дилээнге хамаарыштыр, ону ол ажылдан хостаан. Хооркомнуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизинге эш В. Тимофеевти бадылаан.

КОМСОМОЛЧУЛАРНЫҢ ЛЕНИНЧИ ЗАЧЕДУ

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунуң хүнү улам-на чоокшулап орар. Юбилей бүдүүзүнүң бо хүннеринде бистиң оолдар, кыстарывыс Ильич ышкаш чурттаар, ажылдаар болгаш өөренир күзелин илередип турар болгаш оларның күш-ажылчы, политиктиг идепкейи бо хүннерде дыка бедик көдүрүлген.

ВЛКСМ-ниң 50 чылы болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгелериниң сорулгаларының дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалында комсомолчу бүрүзү, бүгү-ле оолдар болгаш кыстар марксисчи-ленинчи теорияның үндезиннерин доктаамал өөренген турарын, социалистиг чарыштың база коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң эгелекчилери болуруң, олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, бүдүрүлгениң курлавырларын шын ажыглаар, беш чыл планының хуусаа бетинде күүседир дээш боттарының коллективиниң ажылынга идепкейлиг киришкен турарын айыткан.

Ленинчи юбилейге уткуштур чорудуп турар ленинчи зачёт бо сорулганы күүседиринге улуг рольду ойнаар ужурлуг. Ленинчи зачёт — ол ВЛКСМ кежигүнү бүрүзүнүң бүдүрүлгечи болгаш хөй-ниитичи ажылының көрүлдези, бодунуң организациязының мурнунга отчёду, күш-ажылчы, хөй-ниитичи идепкейин көдүрериниң чепсээ болур. Ол дээрге партияга, чонга, комсомолга комсомолчу бүрүзүнүң рапорту-дур.

ВЛКСМ обкомунуң бюрозу ленинчи зачёттуң чорup турарының үшкү чадазының түңнелин үндүрген. Ам ол зачётка 480 комсомол организацияларының 18 муң ажыг комсомолчулары киржип турар. Октябрь-ноябрьда эрткен комсомол эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга, ам эртип турар комсомолдуң район конференцияларынга ол зачёт комсомолчуларның идепкейин көдүрериниге чугула идиг бергенин болганын, комсомол организацияларын организас-политика талазы-биле быжыглаарынга, дайынчы аргалыын бедидеринге улуг салдарлыг болуп турарын демдеглеп турар. Комсомол организацияларының ажылының арга-методу чаа утка-шынар-биле сайзыраңгайжып, аныяктар ортузунга ажылының дээштии бедээн.

Колхозтарда, совхозтарда, үлетпүр бүдүрүлге, транспорт, тудуг черлеринде ленинчи юбилейни төлептиг уткуур дээш калбарган чарышка коммунистер-биле кады комсомолчулар авангардчы рольду көргүзүп турар. Амгы үеде республикада 9 муң комсомолчулар материалдыг кежиктиң бүдүрүлгезинде ажылдап турар. Олар хууда болгаш коллективтиг хүлээлгелерни ап, оларның күүселдезин чедиишкинниг боттандырып турар. Муң ажыг комсомолчулар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган.

Бо чылдың үшкү кварталында комсомолчу-аныяктарның дыка хөй бригадалары шалыпчы ажылдаан. Оларның аразындан Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи онза шылгараан. Ферма 9 айның дургузунда бир саар инектен-не 1544 кг сүттү саап алган. Чарышка чедиишкиннери дээш аныяктарның ол коллективи ВЛКСМ обкомунуң шилчир Кызыл тугун бо чылын ийи удаа чаалап алган. Барын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң төп, Бий-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң Билелиг сүт-бараан фермаларында комсомолчу-аныяктарның коллективтери ленинчи зачёттуң үшкү чадазын чедиишкинниг доосканнар.

Комсомолдуң Бүгү-эвилел шалыпчы тудуу «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызыл, Ак-Довурак болгаш өске-даа хоорайларның үлетпүр, тудугларында ажылдап турар аныяктар беш чыл планын күүседиринге боттарының эвээш эвес үлүүн кииргеннер. Ылаңгыя «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи бо чылда алган социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүсеткеш, ам 1970 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ында Юрий Шагдыр, Деспи Дулан-оол, Нина Мананкова, Николай Салчак удурткан комсомолчу-аныяктар коллективтери күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүп турар. Чүгле бо чылдың 9 айының дургузунда Ак-Довурактың комсомолчуларындан болгаш аныяктарындан 53 чаартыкчы саналдарны бүдүрүлгеге киирип, оон 70 муң рубльди камнап алган. Комсомолчу В. Курляков чаартыкчы ажылдарга идепкейлиг киржилгези дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижики-биле шаңнаткан.

В. И. Ленинниң теоретиктиг салгалын өөренири зачёттуң чугула кезии болур. Ону практиктиг ажыл-херектер, амыдырал-биле холбаштырып тургаш өөренир ужурлуг. Ниитилел-политиктиг болуушкуннарны, политиктиг нарын айтырыгларны эки сайгарып билиринге ол өөредилге аныяктарга дузалаар. Амгы үеде партия болгаш комсомол чырыдыышкынының системазында 10 муң ажыг комсомолчулар В. И. Ленинниң чогаалдарын өөренип турар. Агитквартираларга Ильичиниң биографиязын өөренири калбарган.. Улуг баштыңчының теоретиктиг салгалын өөренири, партияның, комсомолдуң хоочуннары-биле ужуражылгалар, ленинчи номчулгалар, тематиктиг журналдарны үндүрери-биле, Ильичиниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында стендилерни, делгелгелерни дерири-биле неметтинген. Комсомолчуларның болгаш аныяктарның хөй-ниитичи идепкейиниң бедээниниң база бир тодаргай херечизи уран чүүлдүң республика фестивалынга оларның киржилгези болур.

Ленинчи зачётту организастап турарында четпестер чамдык комсомол организацияларында ам-даа барын миннир апаар. Ооң улуг ужур-утказының дугайында тайылбыр ажылын аныяк кижи бүрүзүнге чедир чорутпааны кол четпестерниң бирээзи. Ооң түңнелинде чамдык комсомолчулар ленинчи зачётка четче хаара туттунмаан. Ындыг четпестер Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды районнарның комсомол организацияларында бар.

Амгы үеде ленинчи зачёт дөрткү чадазынче кирген. Ленинчи юбилейге бистиң аныяктарывыс күш-ажылга, хөй-ниити амыдыралынга улуг чедиишкиннерлиг ужурашкан турарын чедип алыр ужурлуг бис.

А. БАКУЛИН,
ВЛКСМ обкомунуң секретары.

Москваның М. В. Фрунзе аттыг, ховең-саазындан пөс аргыыр комбинадының аргыкчызы, коммунист Мария Сергеевна Иванникова чиг эт биле материалдарны камнаар, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунуң хүнүнде чүгле камнап алган чиг эди-биле ажылдаар деп саналдаан. Ону парлалга мооң мурнунда-ла дыңнаткан болгай.

М. С. Иванникованың ажылдап турар фабриказында ооң үлегерин муң беш чүс ажылчын эдерген. Коллектив чаа-чаа, бедик хүлээлгелерни алгаш, чиг эт биле материалдарны камнап алыр талазы-биле организас-техниктиг боттуг хемчеглерни төлевилээн.

ЧУРУКТА: М. С. Иванникованың ажылдап турары.

И. САВИНОВАНЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

Солунга парлаттынган соонда

Эрткен кыштың уржуу кичээндириг болбаан бе?

Мындыг эгелиг «Шынның» рейд бригадазының Барын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң кышка багай белеткелдиг ужурашканын илеретиен чүүл бо чылдың декабрь 2-де үнген № 283 солунга парлаттынган. Совхозта кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, дирекция чери, ында партия организациязы ону биле тура-ла аразынче чүүй нагжып келгенин илереткен материалдарны ноябрь 20 база 22 хүннеринде үнген «Тувинская правда» солунуң редакция чүүлдеринге парлааның номчукчулар билир болгай.

Совхозта партком секретары О. Кан-оолдуң солуннарның редакцияларынга дыңнатканы болза: дирекция чериниң болгаш партия комитединиң каттышкан хуралынга солуннарда айыткан чүүлдерни чугаалашкан болгаш ону кыска хуусаада чайладырының хемчеглерин дилеп тыпкан. Түңнелинде декабрьның баштайгы хүннеринде кыштаглаашкында айыткан четпестерни чайладып, экижиткен.

Партия комитеди бо талазы-биле кылып чорудкан хемчеглериниң дугайында СЭКП райкомунга илеткээн.

План ёзугаар

Ленинчи тематикага лекция номчууру — «Билиг» ниитилелиниң Тожу район организациязының бөгүнгү кол, харысалгалыг ажылы.

Дөрткү кварталдың эгезинден бээр ленинчи лекторийниң ажыл планын ёзугаар чээрби ажыг лекция номчуттунган. Оларны колдуунда хөй чурттакчылыг черлерге — Тоора-Хемге, Адыр-Кежигге, Ийге болгаш Ырбанга, фермаларда малчыннарга номчаан. «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери, партия райкомунуң лекторлар бөлүүнүң кежигүннери эштер Василий Тамдын-оол, Кара-Сал Күнзен-оол, Татьяна Кол, Алдын-оол Мааҗы болгаш өскелер-даа ленинчи тематикага солун болгаш ханы утка-шынарлыг лекцияларны номчуп турар.

Тематиказы янзы-бүрү: «Ленин — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи», «Ленинчи национал политиканың амыдыралга боттанышкыны», «Ленин болгаш аныяктар», «Ленинизм — мөңгеде дириг улуг өөредиг» — дээш өске-даа.

Республиканың улусчу контроль комитединде

САҢ-ХӨӨ ЧУРУМУН ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

Ажыл-агый болгаш совет албан черлериниң удуртукчуларының, бухгалтерия албаның күүседип турар кижилериниң бир кол хүлээлгези болза саң-хөөнүң чурумун шыңгыы сагыыры болур. Бүдүрүлге планының чедиишкинниг күүсеттинери болгаш орулгалыг болуру саң-хөөнүң чурумун быжыг тударындан дорт хамааржыр.

Ындыг турбуже саң-хөөнүң сагылга-чурумун каржызы-биле үрээр, акша-хөреңгини айыткан сорулгаларындан өскээр ажыглай бээр ажыл-агый удуртукчуларының болгаш саң-хөө ажылдакчыларының бистиң аравыста бары хомудаачыг. Республиканың улусчу контроль комитединиң чоокта чаа болган хуралынга саң-хөөнүң сагылга-чурумун каржызы-биле үрээр чоруктуң фактыларын чугаалашкан. «Красноярскцелинмонтаж» трестиң № 624 механизастаттынган көжүп чоруур колоннаның ажылдакчылары «Тудугда көжер хевирлиг ажылдар-биле холбашкан чарыгдалдарының орнун тургузар дугайында дүрүмнү» каржызы-биле үреп турары илерээн.

Бир черге беш чылдан ажыг үеде доктаамал байдал-биле чурттап турар ажылдакчыларга болгаш тус черниң чурттакчыларының иштинден ажылга хүлээп алган кижилерге, бир эвес олар ажылдап турар черлеринден доктаамал чурттап турар черлеринче хүн бүрүде ээп кээп турар таварылгада немелде төлевир турбас ужурлуг деп дүрүмде айыткан турбуже, үстүнде механизастаттынган колоннаның удуртукчулары (начальниги эш В. Тумаркин) ажыл-агый кижилеринден аңгыда, бүгү ажылдакчыларга немелде төлеп турган. Ооң түңнелинде 10 айлар иштинде күрүнеге 5860 рубль түңнүг когаралды чедирген.

Механизастаттынган колонна бо чылын көдээ тудуг талазы-биле ажылдарындан аңгыда, Кызыл хоорайга элээн хөй тудугларның, ооң иштинде бодунуң тудуунуң монтаж ажылдарын чоруткан. Оларга ажылдап, хоорайда чурттап турар кижилерге 30 хуу немелдени төлеп турган. Он айлар иштинде ооң түңү ийи муң рубль ашкан.

Кандыг-даа барымдаа чок черге эргелел аппарадының Кызылда чурттап турар 14 ажылдакчыларының шалыңының кырынга база 30 хуузу немей төлеп турган. Ооң түңү 3643 рубль четкен.

Ажылчыннарның ажыл төлевириниң фондузунуң күсели-биле административ-ажыл-агый кижилерин штаттан ажыр тудуп, аңаа он айлар иштинде беш муң ажыг рубльди база ажыр чарыгдаан.

Тудугда көжер хевирлиг ажылдар дээш акша-хөреңгини шак ынчаар дүрүм чок чарыгдап, штаттан ажыр ажылдакчылар тудуп, саң-хөөнүң чурумун үреп турганының түңнелинде күрүнеге 10943 рубль когаралды чедиргени дээш, мехколоннаның начальниги В. Тумаркин биле кол бухгалтер В. Екинниң бир-бир ай ажыл төлевирин тыртып, когаралдың чамдык кезиин төлеттирер деп, комитеттиң хуралы шиитпирлээн.

* * *

«Мастерлерниң футбол командаларын ажаап тударда саң-хөөнүң чурумун каржызы-биле үрээр чоруктарның фактыларының дугайында» 1965 чылда СЭКП ТК-ның үндүрген доктаалын «Тыва даг-дүгү» комбинатта күүсетпейн турар.

12 футболистти соолгу үеге чедир бүдүрүлгениң күсели-биле ажаап, цехтерниң шалың фондузунун күсели-биле оларга төлевирни берип турары хыналдадан илерээн. Футболистерни комбинатка бедик разрядтыг ажылчыннар кылдыр тургускан. Ынчалза-даа оларның чаңгыс Г. Сафоновтан өскези бүдүрүлгеге ажылдаваан. Ындыг турбуже цехтерде демдеглел дептерлеринге оларның ажылга келгениниң шагын бижип турган, херек кырында олар ажылга үнмейн, белеткенип, ойнап турганнар.

«Асбест» командазының футболистери айыткан график ёзугаар 45 хонук иштинде республика төвүнге болгулаан маргылдааларга киришкен. Чүгле ол үеде оларның ажыл төлевири хевээр артып, 3389 рубль чарыгдаар ужурлуг турган, а херек кырында оларга төлээн чарыгдал 12591 рубль четкен.

Командазының кежигүннери ажылдан бүрүн хосталган болгаш демдеглел дептерлеринге ажыл хүннерин демдеглеп турар байдалды ажыглап алгаш, комбинаттың директорунуң дужаалы чокка, район иштинден өске черлерже туразында ойнап чоруп турганнар.

Футбол командазының кежигүннери стадион тудуунуң ажылынга киржип турган болза-даа, оларның ажылдаан шактарының, кылган ажылының хемчээлиниң учёдун кым-даа кылбаан.

Штаттыг спортчуларны ажаап тударында шак мындыг шын эвес практика болза, оларны шын кижизидеринге багай салдарлыг болуп, азырадыкчы хөөнче, амыдыралды чиик көөр чорукче оларны чоокшулаткан болгаш кол ажылындан хосталбайн тургаш, спорттуң өске хевирлериниң талазы-биле бодунуң коллективиниң адын чедиишкинниг камгалап турган өске спортчуларның таарзынмас чоруун болдурган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору эш В. Ухов болгаш ооң кол бухгалтери эш В. Волков олар СЭКП ТК-ның доктаалын күүсетпейн, саң-хөөнүң чурумун үреп, күрүнеге улуг когарал чедиргенин комитеттиң хуралынга шыңгыы чугаалашкан. Ынчалза-даа олар боттарының буруузун миннип, хыналда соонда чогуур хемчеглер алганын барымдаалааш, моон соңгаар бо чорукту катаптавазын оларга дааскаш, бо удаада мындыг чугаалажыышкын-биле кызыгаарланган.

* * *

Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң Кызылдың сайгарылга баазазының адрезинге киирген хомудалының дугайында айтырыгны база чугаалажып шиитпирлээн.

Ол колхоз 1969 чылдың тарылгазынга Кызылдың сайгарылга баазазындан «Саратов-29» деп сорттуң 450 тонна кызыл-тас үрезинин алган. Күштүг болуп турар дүрүм ёзугаар, Кызылдың сайгарылга баазазы үрезиннерниң класстыг дээш колхозтан 27500 ажыг рубль түңнүг сорт немелдезин тыртып алган турган.

Ооң иштинде 197 тоннаның үнүүчел шынары сайгарылга баазазының документизинде айытканындан куду болганын хыналда көргүскен. Ол кызыл-тастың дээжизин Шагаан-Арыгның үрезин инспекциязынга апрель 23-те хынаарга, үнүүчели 80 хуу болган, а сайгарылга баазазының документизинде 95 хуу деп айыткан турган. Үнүүчел шынарын ынчаар бедиткени-биле холбаштыр «Саратов-29» деп сорттуг 197 тонна кызыл-тастың класстыг дээш сорт немелдезинге 18310 рубль 85 көпеекти Кызылдың сайгарылга баазазы Жданов аттыг колхозтан чазын-на тыртып алган турган.

Сорт немелдезинге ынча рубльди шын эвес тыртып алган дугайында колхозтуң хомудалын комитеттиң хуралынга чөптүг деп санааш, ол түңнү колхозка дедир эгидип бээрин сайгарылга баазазынга дааскан.

Бо чурукта Чөөн-Хемчик районнуң мурнакчы аңчызы Ондар Шакыр-оол чылдың-на тайгаларже аңнап чоруткан санында-ла олчалыг келир. Бо чылын ол чеди кишти өлүрүп, кештерин белеткел черинге дужааган. Ол хамаарышкан ажылынга кызымак. Чадаананың амыдырал хандырылга комбинадында мурнакчы чазаныкчы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

ЧАҢЧЫЛ АПАРГАН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга суурунуң чурттакчылары школада өөренип турар уругларының өөредилгезинге сагыш салып, школаның янзы-бүрү ажылдарынга боттуг дузаны чедирип турар. Ооң чижээн ада-иелерниң школага дузалажып турар шевинден көрүп болур.

Чоокта чаа суурнуң чурттакчылары школаның одаар ыяжын белеткээр шефти организастаан. Ындыг янзылыг шеф организастаары бисте чаңчыл апарган. Шефчилер балды, хирээзин туткаш чогуур шагында чыглып келген. Олар агитквартиралар аайы-биле үстүп алган болгаш тус-тус агитквартираларның даргалары удуртуп, аразында чарыштыг ажылдап кирипкен.

Ыяш белеткээр чер ырак, орук берт, шаптараазынныг-даа болза шефчилер 26 кубометр төнпакты каккаш, школа чанында сөөртүп чедирген. Шефке школада ада-ие комитединиң кежигүнү О. Нордуп-Бавуу идепкейлиг, организакчы чоруун көргүскен. Ол ышкаш трактористер О. Чаш-оол, О. Мижит-Дoржу, улуг назылыг пенсионер О. Имажап, О. Комун-оол болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, кады ажылдаан өөрүнүң макталын алган. Бирги болгаш алдыгы агитквартираларга (даргалары О. Сендиңмаа, С. Чайлаң) хамааржып турар чурттакчылар тергиин эки ажылдаан. Уруг-дарыының өөренир школазы чылыг турзун дээш сагыш салып, моон соңгаар мындыг шефтерни организастаарын олар чугаалажып турган.

Ш. САЛЧАК.

Чөөн-Хемчик район.

Тудугжу звено

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында хоочун тудугжу К. Сундакка удурткан звено 6 кижиден тургустунган. Олар эрткен 4 ай иштинде бир чуртталга бажыңын бүгү-ле херим, сарай, кладовказы-биле катай бүрүн доозуп, ажыглалда киирген. Тудугжулар бо күзүн 2 кыштагның капитал септелгезин кылган. Ам бир чаа бажыңның тудуун кылып эгелээн. Ажыл шалыпкын чоруп турар. Бригадада Д. Моңгуш, Д. Очур, М. Ортун-оол ышкаш хүн нормазын ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй.

Ыяш белеткелинде Б. Шыргай-оолдуң звенозу Кожай-Хем бажында тудугга хереглээр болгаш оттулар токпак ыяш белеткелинде ажылдап турар. Ол звенода бир трактор, ийи электриклиг хирээ, бир шанактыг аът быжыглаттынган. Олар эрткен каш хонукта 80 ажыг кубометр тудуг ыяжын кескеш, машина орунунда чедирген. Тудуг кылырынга хереглеттинмес ыяшты оттулар кылдыр белеткээш, совхоз төвүнче чүдүрүп чорудуп турар.

Д. ШЫНАРАП.

Улуг-Хем район.

КАТКЫ-ХӨГЛҮГ

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң конторазының чанында турган машиналарга балды, хирээ туткан кижилер кыштың соогунда-даа тоовайн, каткы-хөглүг олуруп турган. Ол дээрге совхозтуң ажылчыннары, интеллигентилери-дир. Олар совхозтуң оттулар ыяжын белеткээри-биле аъттанып турганы ол. Бо шефке суурнуң чону кончуг организастыг болган.

Совхозтуң дирекция чери, партком шефти баш бурунгаар чарлаан болгаш бригадалар тус-тузунда чеже токпак кагарын планнап, 1-ден 5 чедир чер ээлээн бригадаларны шаңнаар деп шиитпирлээн база белеткээн ыяшты хүлээп алыр тускай комиссияны тургускан.

Тус-тус бригадалар аразында чаржып, сорук-күштүг, бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдап кирипкен. Сарыг-Сиген аргазының эртенги ыржымын балды, хирээниң даажы, ажылчынчы каткы-хөг дола берген. Бригада бүрүзү-ле бирги черни алырын кызыдып, шудургу ажылдаан.

Кежээ апарган. Ажыл төнген. Бригадаларның кылган ажылын комиссия хүлээп апкан. Түңнел үнген. Даштыг-Тей сүт-бараан фермазы 24 кубометрни кагар тургаш, 40-ни каккаш бирги черни албышаан. 50 рубль-биле, а ийиги черни алган школа коллективи 40 рубль-биле шаңнаткан. Школа коллективи 64 кубометрниң орнунга 83-тү хап тургускан. Үшкү, дөрткү, бешки черни контора, кодээ Совет, тудугжулар бригадазы тус-тузунда үлешкен. Шефке 200 ажыг кижи киржип, ниитизи-биле 464 кубометр одаар ыяш белеткеттинген.

Ук шефке 70 ажыг харлыг пенсионер Куулар Маңзыр-оол, Ооржак Менней-Кара, аныяктардан Моңгуш Хеймер-оол, Ондар Седип олар өнзі шылгараан.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

СУГ БЕЗИН...

Район төвү черде чунар-бажың чок деп чүвени дыңнаан кижи, аңаа черле белен бүзүревес боор. Бистиң Мөңгүн-Тайга районнуң төвү Мугур-Аксы суурнуң чурттакчылары ам 2 ай ажыр чунар-бажыңнавадывыс. Мурнунда «Малчын» колхозтуң чунар-бажыңынга чунуп турдувус. Ол чунар-бажың ам янзы-бүрү чылдагааннар-биле ажылдавастаан. Суур чурттакчылары чунар-бажың талазы-биле айтырыгны хурал-суглаага-даа тургузуп келген, ынчалза-даа кандыг-даа түңнел чок артып турар.

Хөй акша-төгерик үндүрүп тургаш кастырган кудуктар ажыглалдан үнүп, доңа бергилээн. Карги, Мугур хемнер кыжын доңа бээр, ижер сугну безин 2 км ырак кара сугдан дажып ап турар. Ынчангаш кижи бүрү бажыңынга чунуп алыр аргазы чок, чунар хамаан чок ижер сугга бергедеп турар.

«Малчын» колхозта столовая база ажылдавастаан, а оон ажылдакчылары шалыңын ай санында ап турар.

Д. ДОНГАК.

делегей бо хүннерде

Аныяктарның шимчээшкининиң сорулгалары

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң Президентизи Людвик Свобода ЧССР-ниң уруглар болгаш аныяктар организацияларының Федералдыг чөвүлелиниң төлээлерин ооң даргазы Ю. Верголик баштадыр хүлээп алган.

ЧТК агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, төлээлер аныяктар шимчээшкининде байдалдың дугайын президентиге илеткээн. Ылаңгыя чуртта политиктиг таарыштыр каттыштырылга болгаш экономиктиг байдалды экижидер, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кады ажылдажылганы быжыглаар талазы-биле ЧКП-ниң салган сорулгаларын күүседиринге, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дээш демиселге аныяктар идепкейлиг киржир ужурлуг дээрзин Л. Свобода демдеглээн.

Аныяктар төөгүнүң дуржулгазының дугайын уттуп болбас, социализм дээш шылгараңгай демиселчилерниң болгаш фашизмге удур демиселчилерниң үлегер-чижээн олар алыр ужурлуг дээрзин президент чугаалаан.

ИТАЛИ-СОВЕТ ДУГУРЖУЛГА

РИМ. (СЭТА). Совет бойдус газы-биле Италияны, а газ үлетпүрүнге херектиг итали хоорзалар болгаш өске-даа дериг-биле ССРЭ-ни хандырар дугайында дугуржулгага ат салган. ССРЭ газ дамчыдылгазы-биле Италияны чүс миллиард кубометр бойдус газы-биле хандырары дугуржулгада көрдүнген. Дугуржулганы 20 чыл хуусаада чарган.

ЧОНУ ӨЗҮП ТУРАР

МЕХИКО. (СЭТА). Соолгу 20 чыл дургузунда Мексиканың чону ийи катап ковудаан. Статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, бо үеде чуртта 48.933.000 кижи бар.

Совет-америк чугаалажыышкыннар

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Стратегтиг чепсегледиишкиннерни эндере бүдүрерин кызыгаарлаарынга холбашкан айтырыгларны баштай чугаалажып көөрүн чорудуп турар совет болгаш америк төлээлерниң ээлчеглиг ужуражыышкыны Хельсинкиге болган. Ужуражыышкын совет элчин черинге эрткен.

Ассамблеяның сүмези

ПАРИЖ. (СЭТА). Барын-европа эвилелдиң ассамблеязының сессиязы ам Парижте эртип турар. Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында Керээге эң кыска хуусаада ат салырын Барын-европа эвилелдиң кежигүнү бүгү чурттарга сүмелеп турар резолюцияны сессияга 40 бадылаашкын-биле хүлээп алган. 20 төлээ бадылаарындан дадагалзаан.

«Нииити рыноктуң» алды чурту — Францияның, ГФР-ниң, Италияның, Бельгияның, Голландияның, Люксембургтуң, а ол ышкаш Англияның парламент кежигүннери сессияның ажылында киржип турар.

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИГ

ДАКАР. (СЭТА). Гвинеяның (Бисаунуң) девискээриниден португали дайынзырактар Сенегалдың Самине кодээ суурунче араатанзыг халдаашкынын ийи удаа кылган.

Декабрь 7-де португали вертолёттар ол кызыгаар кодээ суурнуң агаарынга коступ келгеш, тайбың чурттакчылар чораан төп кудумчуже болгаш шөлче өлүм чедирер чүгүн октаан. Беш кижи өлген, хөй кижи балыглаткан, алды бажыңны үрегдээн — ол дээрбечи араатанзыг халдаашкынның ыракта-ла четче эвес түңнели ындыг болган. Португали дээрбечилерниң ол халдаашкыны бодунуң кадыг-дошкунунуң талазы-биле алырга, Вьетнамда америк солдаттарның шаажылал хемчеглери-биле дөмей.

Мынчангаш Сенегал португали колонизаторларның «чөңгээлиг агрессчи үүлгедиглерин» чугаалажып көөрү-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелин далаштыг чыылдырар дугайында дилегни чоруткан.

Агрессорларга согуушкун

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг Күштериниң согуушкуннарының түңнелинде америк-сайгон шериглер аар чидириглерге таваржып турар.

Ноябрьда Үстүү шатка патриоттар дайзынның 6.500 хире солдат, офицерин сандан үндүрген, ооң иштинде 1.500 ажыг американнар бар болган деп, ВИА агентилел дыңнаткан. 126 самолётту дүжүр аткан азы чер кырынга узуткаан, шеригниң 428 автомашиназын чок кылган, хөй санныг чепсекти болгаш шериг херекселин хунаап алган.

Америк агрессорларның болгаш оларның чалчаларының шериглеринге аар согуушкуннарны таварыштырарын үргүлчүлевишаан, патриоттар Киентыонг можуга декабрь 2-ден 4-ке чедир үеде дайзынның 200 ажыг солдадын чыскаалдан үндүрген, бир вертолётту дүжүр аткан, бирээни ажыглалдан үндүрген. Эзлай можунуң административтиг төвүнүң соңгу талазынга чалча армияның лагеринче хепертеп кылган чедиишкиннинг халдаашкынның түңнелинде патриоттар 10 танкыны узуткаан болгаш 45 солдатты өлүрген азы балыглаан.

Партизаннарның хемчеглери

АММАН. (СЭТА). «Аль-Асифа» организацияның палестина партизаннарының отрядтары Иорданияның Израильге ужелеткен девискээринге дайынчы хемчеглерни калбаа-биле чоруткан деп, ол организацияның төлээлекчизи дыңнаткан.

Партизаннар артиллерияга деткидип алгаш, израильчилерниң ужелээн девискээринче ханыла кирген болгаш Туркмания, Умм Сидра, Карантина, аль-Хамра районнарда дайзынның турушатарынче халдаан. Дөрт шакта үргүлчүлээн тулчуушкуннарга партизаннар ол районнарда дайзынның элээн каш быжыглал черлерин узуткаан. Ужелекчилерге дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг чидириглиг таварыштырган.

Партизаннар Умм Сидра районда шериг складын болгаш шериг херексели шыгжаан складты ракеталар-биле база боолаан болгаш дайзынга улуг когаралды чедирген.

Уран чүүл көрүлдезинге

> **Уран чүүл чоннуу болур.**
> В. И. ЛЕНИН

ЭЭЛЕР БОЛУ БЕРГЕН

В. И. Лениниң бо өткүт сөстерин амыдыралга удуртулга болдурган мергежилиг кижилер, ылаңгыя аныяктар, уран чүүлге онза хандыкшаан. Чижек кылдыр бистиң республиканың бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң чоокта чаа болуп эрткен фестивалын ап көрээли.

Бүгүдеге билдингир, бижиттинген чүүлдү катаптавайн, көрүлдениң хөлегелиг болгаш чырык талаларының дугайында бодалымны илередир бодадым.

Орус болгаш өске-даа акы-дуңма чоннарның байлак культуразын, уран мергежилин тыва аныяктар хандыр өөренип, национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг уран чүүлдү хөгжүдеринге күжүн салып, ону сайзырадырынга ээлер болу бергени өөрүнчүг.

Район бүрүзү фестивальга идепкейлиг киришкен болгай. Хөй бот-тывынгыр артистерниң аразында чогаадыкчы салым-чаяанныг кижилерниң мергежили улам илереп, чоннуң хүндүткелин ылап-ла чаалап алган.

Көрүкчүнүң бодалдары

Чөөн-Хемчиктиң нити ыр бөлүүнүң удуртукчузу, дирижёр Валентина Донгактың, тыва улустуң чамдык аялгаларын нити ырга таарыштыр тургускан Ю. Сундуйнуң болгаш С. Базыр-оолдуң кызымак ажылын, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары Н. Тыртык-Кар биле А. Огневтуң «Кышты үдээни», «Чайлагда байырлал» деп танцыларны белеткээн чогаадыкчы мергежилин, Ю. Агеевтиң илби-шидизин, киржикчилерниң эң аныяа Х. Лиданың (Ак-Довурак) өткүт үнүн онзалап демдеглээри артык эвес. Талант, уран чүүлге ынак сеткил оларда илереп турар.

Бот-тывынгыр коллективтерниң улуг чедиишкини ыр, танцы бүрүзүнге көстүп, ооң утка-шынарынга дүүшкен каас-коя хепти ажыглап, чоннуң эстетиктиг чараш бодалын хандырарынче кичээнгейни угландырганы көрүлдеге иле көстүп турган. Ылаңгыя Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның. Кызылдың ыр. танцы бөлүктериниң күүседикчи мергежилинден аңгыда, хеви айыраннаан, чүүл бүрү чечек өңү дег сагындырар.

Чөөн-Хемчиктиң, Ак-Довурактың концерт программазы хөй янзы чүүлден тургустунган болгаш күүседиг бүрүзүнүң сюжет харылзаазы бызыг, утка-шынары ханы, солун, көрүштүг, ынчангаш фестивальдың нити негелдезинге чоок.

Ол бүгү эки. Ооң-биле кады көрүкчү кижи чамдык чүүлдер дугайында база бодап келгилээр. Ажыл кылбас чалгааларның, маңгысталчактарның, арагачыларның чудун илереткен чидиг шоодуглуг, басня, кочулал ышкаш, кыска көргүзүглерни көөрү көрүкчүлерге база солун болур. Көрүлдеге киришкен коллективтерден чүгле Чөөн-Хемчиктиң бот-тывынгыр коллективи чаңгыс немерни маңаа хамаарыштыр көргүскен.

Ак-Довурактың көргүзүкчүлери. Мурнунда — Х. Лиданың ырлап турары.
Фото А. МЕЛЬНИКОВТУУ.

Көргүзүг бүрүзүнде ынакшылга хамаарышкан, ол темага номерлер хөй. Ол эки-дир, чүгле ооң улам чечен, бедик деңнелдиг болурунче сагыш салыр апаары билдингир. Коммунистиг тургузуг, тайбың, найырал, күш-ажыл дугайында, оларның ёзулуг маадырларын алгап йөрээген уран-чечен шүлүктер, ырлар, кожамыктар аваэш байдалдыг, арай-ла астыгып турар.

Сценага туруп алгаш, хөйнүң мурнунга шүлүктеп, ырлаары берге болбайназн. Ынчалза-даа профессионал артиске безин таваржы бээр бир кол чүве бар, ол болза сцена культуразын сагып билиринден аңгыда, күүселде үезинде ырның сөзүн шын, тода адаары болур. Мында четпестер хөй. Чижээ, Ак-Довурактан бир ыраажы Р. Кенденбильдиң «Аъдым» ырлап турда, сөстерин билип алыры берге, чамдык дыңналып келиринде хажыдыышкыннар-даа бар болгулаар.

Чамдык эки ыраажылар хөгжүм-биле үдээн үдекчини эдерип, олче дыңнап, ону эдерип туруп бээр таварылгалар бар. А бир чамдыкта үдээн хөгжүм ыраажының үнүн база бээр.

Ынчангаш режиссёрлар, дирижёрлар, өске удуртукчулар-даа бо талаже кичээнгейни углаары ажыктыг болур. Күүселдеге сөс ылавылалдыг дыңналыр, үн уштулчак тода болур кылдыр ажылдаары — бир чугула негелде.

Концерттиң чарлакчыларынче улуг кичээнгей салза чогуур. Бо талазы-биле тускай доктаамал кижилер-даа турар чүве бе харын, ол мергежилден хамааржыр. Маңаа тывынгыр, авааңгыр, черле юморжу бодалдыг кижилер таарржыр болгай. Ооң-биле кады ырны ырлаар дээнде, ол ырның сөзүн кым бижээнил, аялгазы кымныыл дээрзин чарлавайн баар таварылгалар бар. Ол шын бе, кандыгыл? Маңаа шыңгыы, бир аай чурум турар ужурлуг.

Көрүкчүлерниң сцена культуразын бедидеринче ам-даа улуг сагыш салыры негеттинип турар, чадаарда, күүселде соонда, чон адыш часкап турда, аңаа канчаар харылап, мөгейеринден бээр бодаар болза эки, удуртукчулар бо дугайын бодаар өй келген.

Улуг-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери бо көрүлдеге боттарының шыдаарындан куду деңнелге белеткенип алгаш келгенин айтыксап тур мен. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң тургустунуп турарының талазы-биле көскү районнарның бирээзиниң ындыг болганынче кичээнгейни салып, оортан чогуур түңнелди кылыры ажыктыг болур. Чылдагаан чүдел, ону тывар херек.

Бо бүгүнү хандыр өөренип, чоннуң уран чүүлдүң культуразынче улам сырый хандыкшыдып, түс-түс коллективтерниң концерт программазын, репертуарын хөй талалыг байлакшыдып, шынаржыдар дээш, уран чүүлге талантылыг, салым-чаяанныг аныяктарны өстүрер дээш чүнү кылза чогуурунче моон соңгаар кол кичээнгейни салыр, бо айтырыг бот-тывынгыр уран чүүлдүң коллективтеринге хамааржыр деп бодалымны түңнелинде илередикседим.

К. КАЛЫНДУ,
студент.

Хандагайтының ясли-садында кижизидикчи башкы Т. Саая — бот-тывынгыр артист, ол — ырлаар, танцылаар, шиилерге ойнаар.

Фото О. ОХЕМЧИКТИН.

Шүлүк кыдырааҗындан

ТАҢДЫНЫҢ СУУ

1.

Хадак булут баштаңгылыг, ногаан тоннуг,
Кааң дээрде тейи дегген кадын сыннын
Хөңнү чазык — хүлүмзүргей шырай арны
Көрүнчүкке көрдүнген дег тода дүшкен.
Аржааннарлыг Таңды, Саян сыннарым суу
Ак-көк өңнүг таанда өөне чараш ийин!
Тос-аржааның бүгү күжүн холуп каапзыг,
Тоолдуг чаагай сүтсүг, эмниг амданнарлыг.
Амданын ап, ишкен кижи кажан-даа утпас,
Ава сүдү чашка ындыг амданныг боор.
Кызыл үер үелери өскелейнен,
Кыжын безин «доңмас кара» кандыг ийик!

2.

Сугнуң өңүн «кара» дижир, дыка чевен,
Суузун чичи, эртине даш анаа бөдүүн,
Кудай хөңнүн, бойдус өңүн бодундува
Хуулгаазын тырттып чыдар чүс-чүс өң бар.
Мырай тыпайн, оода чоок деңнээр дизе,
Мыйыт, белдиң, кадыргының өңү—суг ол.

3.

Кадыргыны, дириг белди тудуп алгаш,
Кааң хүндүс топтап көөрге кандыг ийик?
Кандыг өңнер ында чогул! Санаттынмас.
Хая шораан, ногаан арга, чечек бүрү
Үнүп орар эртенги бе, кежээки хүн.
Үш-дүн орту сылдыстыг дээр ында бүрүн.
Муң-муң шораан, аяңнардан дамдылар чыып,
Мукуңайнып, шуут мөөрөп, чуглуп чыдар
Тайгаларның эртинези—эми-таңы
Дамырак, хем дөгере аржаан, хөөрем эвес.
Оларны сен дуранда амзап, ижип чоруур
Оглу-дур сен — ээзи-дир сен, аас-кежиң!

С. САРЫГ-ООЛ.

БАЙКАЛ

Карак-биле эргий көрүп чедер туржук,
Катерлиг халдырга-даа санал чок-тур —
Туман-биле эчектелген буурул Байкал
Туразында чалгып чыдар, сүрлүг-ле-дир.
«Төрээн чурттуң ажыл-ишчи судалдарын
дөзээн мен» деп чоргаарланып сөглээнзиг-даа.
Дүне, хүндүс амыр-дыш чок мөөп чыдар
Дүргектелген чалгыгларда ужур-ла бар.
Эгээртинмес байлаадны чон ажыглап тур,
Электри чырыын база берип тур сен.
Маска, кадыыр тудкан чоннуң күчүзүнге
Байкал сени ынчангаштың дөмейлээр мен.

К. БАЙКАРА.

ХҮНҮМ КАЙДАЛ?

Кыйбаң эвес, чечек ышкаш,
Кызыл чаактыг уруг болдуң.
Сарыг-Булуң фермазында
Саанчылай берген чордуң.
Арның хүнге чайнап чоруур,
Ажыл-ишчи эрестиң сээң
Чаггаң харның аккыры дег

Чаагай судуң магадаар мен,
Колхозувуе чырыы болган,
Комсомолчу амыракты
Ханы ынаам, чүрээм дээштиң,
Кады чурттаар хүнүм кайдал?

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

СПОРТ

Чемпион П. А. Артамонов

Маргылдааның төнчүзүнге чедир ам-даа бир салыг арткан турда-ла, «Урожай» эккитура спорт ниитилелиниң шыдыраа талазы-биле республика чемпиону илерээн. Тес-Хем районнуң төлээзи Павел Сергеевич Артамонов оңгу салыгда Т. Чоодуну уткаш, 9,5 санны чедип алгаш, ниитилелдиң чаа чемпиону болган.

Шаңналдыг чер дээш демисежип турарларның байдалы мындыг: Т. Чооду (Чөөн-Хемчик)—8, Б. Хомушку (Таңды)—7,5, Б. Ооржак (Барыын-Хемчик) — 7, В. Тармажап (Таңды)—6,5 санналыг. Аныяк шыдыраачы Б. Ооржактың сөөлгү салыгларда чүткүлдүг бурунгаарлаашкынын демдеглээр херек. Ол үш салыгда улаштыр тиилелгени чедип алган.

С. КӨРГЕН-ООЛ.

КЫЗЫЛДЫҢ КЕЛИР ҮЕДЕГИ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Бо чылдың декабрь 13-те, субботада, хүндүскүнүң 11 шакта СЭКП-ниң Кызыл хоорокомунуң хуралдаар залынга **«Кызыл хоорайның хөгжүлдезиниң перспективалары»** деп темалыг лекция болур. Лекцияны ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы эш **С. Х. Красный** номчуур.

Лекцияже күзелдиг бүгү кижилерни чалап тур.

ЭСТЕТИКТИГ КИЖИЗИДИЛГЕГЕ...

Эстетиктиг кижизидилге дээрге тускай хемчеглерниң системазы-дыр, ол болза амыдыралда болгаш уран чүүлде кайгамчыктыг чараш, бедик сорулгалыг чүүлдерни хүлээп медерээр, шыны-биле билир, үнелээр болгаш чогаадып тургузар ындыг арганы кижиге чаңчыктырарынче, сайзырангайжыдарынче угланган. Ооң сорулгазы — ниитилел кежигүннериниң угаан-бодал, политика, аажы-чаң болгаш күш-ажылдал талазы-биле бүгү талалыг сайзыраарынга дуза көргүзери, чараш, кайгамчыктыг сорулганы чедип алырының бодалын оларга сиңнирери, бүгү тала-биле чараш болурунуң дүрүмүн ёзугаар хөделер күзелди өскүдери болур. Эстетиктиг кижизидилге — күш-ажыл, идея, политика болгаш ылаңгыя аажы-чаң талазы-биле кижизидилгениң кезээ-дир. Социалистиг ниитилелге ол коммунистиг кижизидилгениң кезээ болур, ооң сорулгазы—кижиниң бүгү тала-биле сайзырангай болурун хевирлеп тургузары.

Марксисчи-ленинчи эстетиканың өөредип турарындан алырга, күш-ажыл дээрге дарлакчы ниитилелдиң үезинде безин кижини чаагайжыдып, ооң бодалын сайзырангайжыдып, кижиниң мурнунта чаа-чаа (ооң иштинде эстетиктиг) негелделерни салып, бо бүгүге кижиниң сеткил ханарынга үндезинни тургузар. Маңаа социализм үезинде хостуг күш-ажыл ниитилелдиг чүүл болур, ол күш-ажыл боду-ла кайгамчыктыг чараш болгаш бедик сорулгалыг. Күш-ажыл—кижиниң бодунга мага-ботка тудуш негелде, ол чокка хоржок чүүл апаар.

Күш-ажыл кижини чогаадыкчы үүлеже чүткүдер, ооң-биле кады эстетиктиг кижизидилгеге уран чүүл улуг ужур-дузалыг, ол болза кижилерге эстетиктиг ханы бодалды өскүдер, херек кырында бар чүүлдерни эстетиканың ёзузу-биле хүлээп алыр, чечен овур-хевир-биле бодаар кылдыр өөредип турар. Ынчангаш бо талазы-биле социалистиг реализмниң уран чүүлүнүң ужур-дузазы улуг, ынчаарга ол реализм чоннуң амыдыралын шыны-биле көргүзүп, коммунизмниң идеалдарын алгап йөрээп, бадыткап турар болгай.

Уран чүүлдүн чепсээ-биле чоннуң эстетиктиг кижизидилгези чүгле профессионал чогаалчыларның чечен чогаалдарын угаап алыры-биле кызыгаарлаттынмас болгаш мынаа социализм үезинде калбаа-биле сайзыраан бот-тывынгыр уран чүүл база бирги чергениң ужур-дузалыг.

Бо бүгүнү доңчулап айыткаш, бөдүүнү-биле чугаалаар болза, чаа кижиниң аажылап чорууру, хевин кедери, бодаар бодалы болгаш чүткүлү — ол бүгү кайгамчыктыг чараш болур ужурлуг. Мооң ужурунда, социалистиг ниитилел коммунизмче чоокшулаан тудумна, эстетиктиг кижизидилгениң ролю үзүктел чокка өзер. Харын ооң ужурунда СЭКП-ниң Программазында мынчаар бижээн: «Чечен чогаалдың, уран чүүлдүң, культураның чечектелиишкининиң дугайында, кижи бүрүзүнүң бодунуң аргаларының улам-на долуузу-биле илереп үнеринге бүгү негелделерни тургузар дугайында, бүгү ажылчы чоннарның эстетиктиг кижизидилгезиниң, чоптуг бедик уран-чечен мөзүнү болгаш культурлуг аажы-чаңны хевирлеп кижизидериниң дугайында партия могаг чокка сагышты салыр».

Бо чүүлдерни бодап келгеш, эрткен чылын Шагаан-Арыг хоорайга болган бир таварылганы сактып келдим. Районнуң Культура бажыңы. Залды херээжен чон шыгырт дола берген. Хурал болуру ол. Мурнуку одуругда элээн каш сандайларны хостап каан. «Аалчылар келген чүве ирги бе, азы мурнакчыларны демдеглээр дээн чоор бе?» дижип олурдувус. Бир көөрүвүске, шагдааларга сүрдүрүп алган каш херээжен кижи киргилеп келди. Оларның бирээзи артында-ла ээирик, аажок шуугап кирип олур. «Кудумчуга, хөй-нитиниң черинге тендирип чоруур, чамдыктары ажыл кылбас кижилер бо-ла болгай» деп, залга олурганнар шимээргей бердилер. Кижи чараш, шуут чугаалаарга, кайгамчыктыг кылдыр чурттаар ужурлуг. Кижиниң даштындан чаражы бойдустуң шанналы-дыр, аңаа кижиниң сеткилиниң, угаан-бодалының талазы-биле ханы, чараш шынарлыг болуру немээрге, коммунистиг тургузуушкуннуң ёзулуг кижизиниң мөзүзү оон көстүп келир.

Шагаан-Арыг хоорайда эки өг-бүлелер хөй. Ч. Дембирельдин көрээли, уругларын ол эки кижизидип турар, олар арыгсилиг кеттинген, бүгү байдалы шевергин, өөренири тергиин, эш-өөрү-биле эптиг, улуг кижилерни хүндүлээр, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг. Хөйнүң мурнунга, хөй-нитиниң черлеринге үлегерлиг, чараш, мөзүлүг чоруп чоруур. «Сельхозтехника» салбырында В. Сапарова, амыдырал хандырылга комбинадында Т. Дожур-оол, № 2 школада Д. Уйнук дээн ышкаш эштер хөй. Олар биче сеткилдиг, кижилер-биле чугаалажырда безин ээлдек, арыннары чазык, чонну хүндүлээр. Четпестерге эптеш чок. Олар ажылынга кызымак, өг-бүлезинге чеме чок аажылыг.

А чамдыктар амыдыралынга улуг ышкындырыгны кылгылап чоруур. Уруг-дарыы олурда-ла чуну-даа чугаалажыр, аразында алгыжып кыржыр, шош-содаа үндүрер, эпчок сөстер эдер, боттары мегележир өг-бүле база хаая таварышкылаар. Шагаан-Арыг АТБ-зинде херээжен В. оглу дыңнап турда-ла чүвени мегелептер. Бир-ле катап ооң оглу авазын мегелепкен. Ооң соонда өске-даа кижилерни мегелептеринге чедип, будулган. Ол оолду эдип алыр дээш школа, эрге-чагырга органнары хөй күшту үндүрген.

А чамдык херээженнер ажылдавас болгулаар. Оларның бажыңнарынга кирерге, аажок хирлиг, уруг-дарыының идик-хеви багай, өөрениири кошкак болгулаар. Ашаа ажылдааш, шалыңын эккеп бээрге, арага садып ижип алгаш, хөйнүң мурнунга чараш эвес болуп, ээрик сергедир черже кире бергилээр. Чижээ, аныяк уруг Т. ындыг черже 3 катап кирген, 30 рубльге торгаткан. А чүгле 20 харлыг, комсомолчу И. база торгадып алган. Ынчаарга амыдырал хандырылга комбинадынга И. хулиганчы үүлгедиг кылгаш, 10 хонукта олурупкан. Ашаанын ажылдап каан акшазын арагага, торгаалга санажып каар ындыгларны чон килең-биле көөр. Аныяк У. кайда-даа ажылдавайн турар, ол үш уруглуг. Авазының багай үлегериниң хараазында уруглар үргүлчү кичээл үзер, багай өөренир, ындыг турда-ла ол ава школага баар безин чай «тыппас».

Мындыг таварылгалар база бар: магазинге кирген херээжен кижи кирип келгеш ол: «уруум, бо шокар пөстү көргүзүп көрем» дээрге, садыгжы кижи чүвениң ужурун тодаратпайн чыткаш-ла: «хаар деп тур мен, чүү мындыг чөлдүр сен, чайым чогул» дээш, харын үндүр идеринге чеде бээр. Аңаа ээлдек бодаан болза, ырактан келген ол кырган кижи херек бараанын садып алгаш, чоруй барып болур турган-дыр, артында даартазында дыштаныр хүн турган. Конторага аныяк уруг олурган. Аңаа хамааты кижи алган шалыңында будулгаазын болу бергенинге тайылбыр алыр дээш, айтырыг салырга, ол уруг:

— Бодундан айтыртын, сээң акшанны мен чиппээн мен — деп каан. А орта анаа-ла, кижизиг, ээлдек ёзу-биле тайылбырлай тыртып берип болбас турган бе?

Революция мурнунда үеде херээжен кижиниң чолу 40 хар дижир турган. Ол үеге чедир ол эрге-шөлээ, өөрүшкү чок эртер. А оон дөртен бирги харның эргинин базыпкаш, угаан-бодалында күжү чоорту онуп, өжүп чоруй баар. Буржуаз үеде херээжен кижиниң салымы ындыг чораан. А ам? Ам болза амыдыралга, ажылга чаагай чорукту чедип ап, аң-не чараш, мөзүлүг чурттаары, ажылдаары чүгле кижиниң бодундан хамааржыр.

Кижиниң чүгле даштыкы хевирин көре бээр таварылгалар-даа турар. Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде аныяк уруг Ч. бодунуң аныяк ашаа-биле эки чурттап турган. Ийи уруглуг. Чоорту демги Ч. ажыл кылбас чамдык кижилер-биле холбажып, бажыңынга хонмайн-даа баргылаар апарган. Адактың сөөлүнде, бир-ле дашты чараш, артында-ла бажының дугу дыдыраш, чугаа-домаа коя оол-биле холбажып, өг-бүлезин каггаш, оозу-биле чурттай берген. Эгезинде черле аажок: ресторанаар, эш-өөрүнүн боттарының-даа, уруг-дарыының-даа төрүттүнген хүнү болгулаарга, черле эндевес, аңаа ылап четкен турар. Демги оол кижиде мораль талазы-биле, угаан, сеткил талазы-биле кижээ сактынчыг чараш чүве мырыңай чок. Каржы, бак сөстер эдер, өске кижилерниң арнынга бодунун ол өөдежок чаңын чажырып, мегелээр. Черле чүү дээрил аан, хоозун, угаан-бодал талазы-биле ядарап калган кижи. Ооң сеткилинде чараш, бедик сорулгалыг чүү-даа чок, өжүп чыткан от-ла. А түңнели? Олар чарлы бергеннер. Ооң соонда демги Ч. ооң мурнунда чурттап чораан эжиниң дугайында чүнү бодажык ирги, але? Ол оол уругларын эки азырап, Төрээн чуртунуң мурнунга төлептиг бараан болуп чоруур.

Бо бүгүден алгаш көөрге, эстетиктиг кижизидилге талазы-биле ажыл бисте ам-даа кошкак. Масса-политиктиг ажылдан, партия чырыдыышкынынга, школаларга, өөредилге черлеринге өөредилгеден эгелээш, масса-политиктиг бүгү ажылга, бүгү хевирниң өөредилгезинге чедир эстетиктиг кижизидилгеже кичээнгейни салыр, ону углап шиглээр болза, маңаа чедиишкинни чедип ап болур.

С. САМБА-ЛЮНДУП,
журналист.

Кызылда № 35 профессионал-техниктиг училище башкылар, мастерлер болгаш сургуулдар-биле ада-иелерниң ужуражыышкыны болурун чарлап тур.

Ужуражылга 1969 чылдың декабрь 20-ниң хүнүнде 13 шакта болур.

УЧИЛИЩЕНИҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Номчукчуларның кичээнгейинге

Чаа чыл чоокшулап орда, Чаа чылдың байырын чедирип, белек-селээн солчурунга улус чаңчыккан. Белектерниң эң дээрези 1969 чылдың акша-бараан лотереязының Чаа чылга уткуштур үндүрүлгезиниң биледи болуп чадавас.

Бо үндүрүлгениң тиражы 1969 чылдың декабрь 24-те Москва областың Подольск хоорайынга болур. **Тиражка 240 «Волга», «Москвич» болгаш «Запорожец» деп автомобильдер, 240 мотоцикл, 400 магнитофон, «ВЭФ-12» болгаш «Альпинист» деп маркалыг 640 радиоприёмник, 2400 соодукчу, хеп чуур 1600 машина, 400 доозун соордурукчулары, 800 хевис болгаш өске-даа хөй үнелиг эт-сеп ойнаттынар. Ол ышкаш 1 рубльден 100 рубль чедир акшаны ойнап ап болур.**

Чаа чылды уткуштур үндүрген лотереяның өске үндүрүлгелерден ылгалы болза, **«ИЖ-Юпитер-2» деп үш дугуйлуг мотоцикл, «Восход» деп мотоцикл, телевизорлар, палантинналар, самоварлар** киргени болур.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзаа бүдүрүлгелеринден, «Союзпечатьтың» киоскилеринден, театрларның, кинотеатрларның болгаш автовокзалдарның кассаларындан садып ап болур.

Белекке лотерея биледи садып алырын утпаңар, эргим номчукчулар!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

* * *

1969 чылдың декабрь 13—14-те, субботада, воскресеньеде Кызыл хоорайның садыг чери чурттакчылардан шил саваларны садып алырын организастаар. Шил саваларны садып чыырын эртенгиниң 10 шактан 15 шакка чедир чорудар. Чыгдынган саваларны чүдүрер чүък машиналары айыткан шактарда белен болур.

Мооң адаанда хөй чуртталга бажыңнарлыг кварталдарга болгаш хөй каът бажыңнарга чондан шил хүлээп алыр улус болгаш машиналар баар:

Кызыл партизаннар кудумчузу, Кочетов кудумчузунда 96 квартиралыг бажыңның девискээри, Найырал кудумчузунда пассажирлер АТБ-ден эгелээш Восток остановкага чедир, Щетинкин-Кравченко кудумчузунда республика типографиязындан Респотребсоюзка чедир, телевидение төвүнүң районунда 186—188 кварталдар болгаш ийи каът бажыңнар, Каа-Хем суур болгаш школа-интернат, Енисейниң 26 дугаар кварталының, 24 болгаш 2 дугаар кварталдарының девискээри, Малчын район (№ 44 магазин), № 13 магазинниң девискээри, Улуг-Хемниң оң талазында суур болгаш дилги фермазы.

Дужаарынга белеткевээн шил саваларны дужаап болур болгаш хевирлеп бүдүрген шил саваларны база хүлээп алыр. Арага кудар бар шил саваларны дужаарын утпаңар!

КЫЗЫЛ САДЫЫ.

Каяа дыштаныр?

СУББОТАДА болгаш **ВОСКРЕСЕНЬЕДЕ** эртенгиниң 10 шактан эгелээш **Тайга станциязында, Хербис даанда, культураның болгаш дыштаныылганың Гастелло аттыг паркында хаак баазалары** ажылдаар, орта массалыг чүнгүлаашкын болур. **«Хүреш» стадионунда каток** база ажылдаар.

Декабрь 13, 14 хүннеринде ВЛКСМ хоорокомунуң шаңналы дээш **хостуг хүреш** талазы-биле маргылдаа күш-культура Бажыңынга болур. 13-те 17 шакта, 14-те 10 шакта эгелээр.

Бо хүннерде **республиканың хөгжүм-шии театрынга** 19 шак 30 минутада **«Дон-Жуан»** деп шииниң баштайгы көргүзүү, 20 шакта «Энергетик», «Совет Тываның 10 чылы» Культура бажыңнарынга **аныяктарның дыштаныылга кежээлери** болур. Декабрь 13-те 18 шакта даг экспедициязының Культура бажыңынга аныяк көрүкчүлер театры **«Январьның хады»** деп шиини көргүзер.

Редактор К. Н. ДИИГА.

КИНО

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Авроранын даштаашкыны» 10, 12, «Буураашкын» (1 болгаш 2 кезектери) 2, 17.15, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Колумб» хемеден оол» 15, «Даг кашпалының халавы» 17, 19, 21 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бакунуң 26 комиссары» 10, 14, «Ээпкин ындыыдан ээр» 12, 16, 17.45, 19.30, 21.35 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, кодээ ажылагый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 1.).

ТС — 01214.